

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

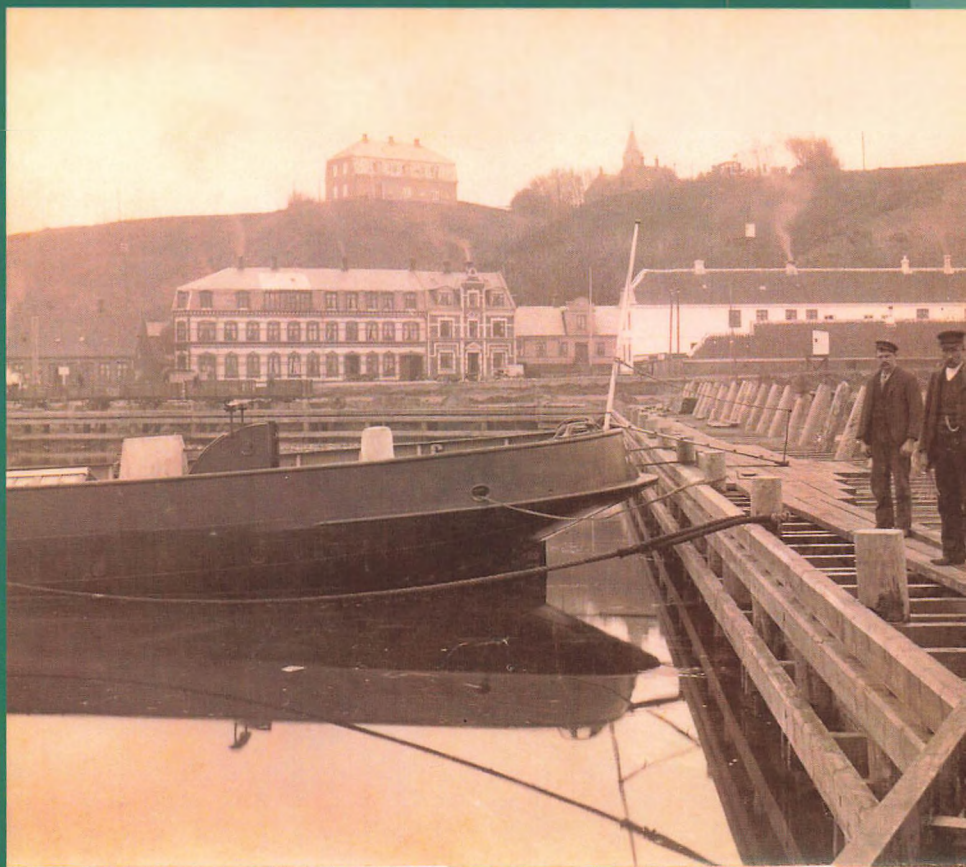
Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

okalthistorisk Arkiv for Lemvig Kommune

Årbog 2013

Lokalhistorisk Arkiv for Lemvig Kommune

Årbog 2013

Lemvigarkivernes Forlag

© 2012

Lemvigarkivernes Forlag

www.lemvighistorie.dk

Lemvig Bibliotek

Skolegade 3

7620 Lemvig

Telefon 9663 1500

Redigering og layout:

Jens Erik Villadsen

mail@jevilladsen.dk

Korrektur:

Marie Poulsen og

Dorthe Søborg Skriver

Register:

Dorte Svendsen og

Lone Krøgh

Books on Demand

København, Danmark

Fremstilling:

Books on Demand

Norderstedt, Tyskland

ISBN 978-87-7114-508-3

Indhold

Forord	5
<i>Ib Noe:</i> Et tragisk mord i Hygum Sogn 1872 - og hvordan livet gik for den unge gerningsmand	7
<i>Christian Winkel Olesen:</i> Thyborøn under besættelsen Dagligliv og våbentransport	41
<i>Arne Lisby Kjær:</i> Om livet på Bøvling Klit og Mærsk-området i Fjaltring 1935 - 1955 - og hvordan det siden er gået med havet som nabo	57
Historien om Arkivsamvirket i Lemvig Kommune	71
De 14 lokalarkiver i Lemvig kommune	72
Register	73

Forsidebillede:

Den vestre mole, den såkaldte forbindelses bro, i Lemvig havn under anlæg, år 1907.

Broen er set ude fra dækmolen ind mod byen. I forgrunden ligger en arbejdsbåd fortøjet, og på molen står to arbejdsmænd.

Foto: Lemvigegnens Lokalhistoriske Arkiv

Forord

Kære historisk interesserede læser.

Velkommen til første årgang af Lemvigarkivernes årbog. Interessen for lokalhistorie er stigende, hvilket lokalhistoriske arkiver, museer og biblioteker kan tale med om. Hertil kommer nettet, som har givet helt nye muligheder for at finde og videregive information.

Arkivsamvirket i Lemvig Kommune ønsker også at bidrage til informationsindsamling og -udveksling, og med den nye årbog er det vores hensigt at viderebringe nogle af de mange gode historier fra lokalområdet, som ikke må gå i glemmebogen. I år kan du således læse om et mord Hygum sidst i 1800-tallet, om Thyborøn-fiskernes illegale våbentransport under besættelsen og om folk på Bøvling Klit og Mærsk-området i Fjaltring i 1935 til 1955.

Der er mange andre historier, som venter på at blive fortalt. Arkivsamvirket hører gerne fra dig, hvis du har et manuskript liggende – også selv om det måske ikke er helt færdigt.

God fornøjelse med:

Lokalhistorisk Arkiv for Lemvig Kommune - Årbog 2013.

November 2012

Lone Krøgh, Arkivsamvirket i Lemvig Kommune

Et tragisk mord i Hygum Sogn 1872

- og hvordan livet gik for den unge gerningsmand

Af Ib Noe

En ny slægt

Til Over Kammersgaard i Hygum kom i 1902 en ny slægt. De nygifte, Christian Ole Madsen fra Stamphøj i Trans og Marie Kastbjerg Mathiesen fra Nørre Kastbjerg i Dybe, fik skøde på gården. De var driftige folk, byggede nyt stuehus i 1912, og satte 4 døtre i verden: Kirstine (Ditte), Marie (Musse Møllerup), Jenny (Sværke) og Gudrun. Engang var deres far, Ole Christian, syg, og indlagt så langt borte som Skodsborg Sanatorium og senere Rigs-hospitalet med tuberkulose. Så hårdt var han angrebet, at man frygtede hans snarlige død, så der blev sendt bud efter hans hustru derhjemme i Hygum. Marie blev i hestevogn kørt til Bonnet Station for at påbegynde togrejsen, mens hestevognen fortsatte med småpigerne til deres bedstemor i Nørre Kastbjerg for at blive passet der i begge forældres fravær.

Bedstemors pigenavn var Anne Marie Christensen. Hun var født i Store Vestergaard i Hygum i 1845, hvor hun 31. oktober 1873 holdt bryllup med Christen Kastbjerg Mathiesen fra Nørre Kastbjerg. Året før sit bryllup oplevede hun derhjemme i Hygum en tragedie, som hun aldrig glemte, en tildragelse, som hun gerne diverterede sine børnebørn med. En beretning, som dermed mundtligt blev holdt i hævd i den nye slægt i Kammersgaard til vore dage.

Bedstemor fortæller for børnebørnene:

”Da jeres mor og far købte Kammersgaard, var vi slet ikke glade for det køb, for i den gård var sket slette og onde ting, så ved navnet Kammersgaard kunne man næsten komme til lidt at gyse. I mine unge dage døde manden i Over Kammersgaard af *delirium tremens* (drankergalskab -

Bedstemor Marie

en tilstand som kan opstå i forbindelse med svære abstinenssymptomer) – kun 36 år, og helt ødelagt af brændevin. Han hed Peder Hansen, og havde arvet den gode gård fra sin far. Det værste skete dog, da jeg var en ung pige hjemme i Vestergaard i Hygum, for da blev Peders søn Hans Christian i Kammersgaard dømt for mord. Se, det gik sådan til: En aften kom tjenestepigen i Vester Paakjær ikke hjem, og næste dag ledte Paakjærfolkene efter hende, men finde hende, kunne de ikke. De spurgte efter hende mange steder i sognet, men ingen vidste noget bestemt – så blev Paakjær-sønnen sendt til Harboøre til pigens forældre for at høre,

om de skulle vide, hvor pigen var. Måske hun var gået hjem til Harboøre? Nej, Ane Toft var ikke hjemme. Den gamle mor blev helt forfærdelig ulykkelig, og hun kørte nu med hjem til Paakjær i Hygum, hvor hun stavrede rundt, så godt hun kunne, for at lede efter sin datter.

Dagen efter blev Ane fundet druknet i en mergelgrav på Vester Påkærs mark. Så kom der rigtig gang i snakken – ingen i Hygum troede vist på, at hun havde druknet sig selv – dertil var hun for livsglad. Så blev pigen da undersøgt af herredsfogeden og lægen, og de to herrer mente, at hun var med barn i 7. måned. Nu tog rygterne til, og hvad folk før kun havde hvisket om, snakkede de nu højt om: Hun havde kærestes med i hvert fald sønnen, Hans Christian fra Over Kammersgaard. Han kom i forhør, og tilstod da langt om længe, at han nok var far til barnet – ja, til sidst også, at han havde kastet hende i mergelgraven en mørk aften. Hans Christian tjente i Hygum Præste-

gaard, og der var han også kæreste med kokkepigen – så da Ane blev med barn, kom han jo i en slem katepine.

Så troede han nok, at han kunne beholde sin kokkepige, når Ane druknede. Sådanne mandfolk skulle ordentlige piger vogte sig for!! - formanede Bedste.

Ane blev begravet på kirkegården her i Hygum - næsten uden følge, uden klokkeringning og uden præstens tale – hun blev næsten listet i jorden, for den stakkels pige var jo ikke død på almindelig måde. Men tænk: Inden begravelsen skulle den mistænkte, Hans Christian, lægge sine hænder på liget af pigen, og sværge på, at han var uskyldig. Han gjorde det, men dommeren troede ham alligevel ikke, og sagde så: " Djævelen sidder på dine læber."

Sønnen i Kammersgaard blev sandelig dømt til 12 års fængsel for sin misgerning, men han kom ud efter 10 år, for han havde vist nok opført sig godt i tugthuset. Og i alle disse år ventede kokkepigen på, at han blev løsladt, så de kunne gifte sig. Så trofast var hun! De kom ikke mere til Hygum, for de slog sig ned et sted sønden i landet."

Bedstemors beretning er baggrunden for den efterfølgende fremstilling, der bygger på et stort materiale fra Skodborg-Vandfuld Herreders Foged- og Politiprotokoller. I det følgende vil man kunne drage sammenligning mellem den mundtlige tradition fra Bedstemors mund, og samtidens skriftlige fremstilling.

Ane Toft bliver borte

Mandag den 19. august 1872 er en høstdag med rigtigt høstvejr, hvor sol og svag vind får sveden til at springe frem på de travle høstfolk i Hygums gårde. I Vester Paakjær svinger forkarlen Jens Kristian Kirkeby sammen med en daglejer leerne, mens tjenestepigen Ane Toft hjælper ved at binde negene. I Hygum Præstegaard står avlskarlen Laurids samt karlen Hans Christian Kammersgaard for det mandlige arbejde, mens Mette Nikolajsdatter binder op. De to gårde ligger i luftlinje på knap en kilometers afstand.

Samme dags aften går Mette op til Vester Paakjær, hvor hun vil afleverer noget besætning til en kjole, som hun har lånt af Ane Toft Pedersen. De to kender hinanden særdeles godt, for i 3 år har de tjent sammen som tjenestepiger i Hygum Præstegaard.

Nedenfor ses Ane Toft hjemme hos forældrene på Harbøre ved folketællingen i 1855:

Navn:	Alder:	Civil-stand:	Stilling i husstanden:	Fødested:
Peder Sørensen Toft	51	Gift	husmand, fisker	her i Sognet
Sidsel Jensdatter	54	Gift	hans Kone	her i Sognet
Søren Pedersen Toft	20	Ugift	deres Barn	her i Sognet
Ane Pedersen Toft	12	Ugift	deres Barn	her i Sognet
Jens Pedersen Toft	10	Ugift	deres Barn	her i Sognet
Peder Grumsgaard Pedersen Toft	5	Ugift	deres Barn	her i Sognet

Ligesom Ane Toft var Mette også en pige fra fattige kår, henvist til at tjene forskellige steder som tyende. De to piger underholder sig denne aften i hinandens selskab indtil ved halv titiden, da Ane i den lune måneskins høstaf-ten beslutter at følge Mette hjem til Præstegaarden.

Undervejs snakker pigerne om forskellige ting, og Mette spørger veninden, om hun ikke er frugtsommelig, for hun er blevet noget svær af skikkelse den senere tid. Men, nej, hun er ikke frugtsommelig, forsikrer hun veninden.

Under senere forhør fortæller Mette, at Ane som sædvanlig var glad og livlig denne aften. Ankommet til Præstegaarden kyssede Mette veninden til farvel, hvorefter de gik hver til sit, Mette ind i Præstegaarden, og Ane mod Vester

Paakjær – klokken var omkring 22.30. Herefter har ingen set eller talt med Ane.

Alt dette forklarede Mette to dage senere den 21. august til Herredsfogeden, som var ankommet til Vester Paakjær, idet han samme dag havde fået anmeldelse om, at Ane Toft var fundet druknet i en mergelgrav der i gården. Fogeden konstaterer, at der ikke er tegn på voldsanvendelse, men kun læsioner forårsaget af redskaberne ved bjærgning af liget.

Mettes forældre Karen og Nicolaj Christensen foran Klosterhus paa Ryletorre i Hygum ca. 1915.

Foruden Mette Nicolajsdatter bliver konen Margrethe Jensdatter i Vester Paakjær afhørt – hun forklarer:

"I Mandags Aftes spurgte Pigen om Tilladelse til at gaa lidt med Mette Nicolajsen, som var kommen for at besøge hende, og hun havde ikke nægtet derimod. Da Pigen, som tidligere berørt, tit ikke kom tilbage i rette Tid, blev der ingen Anskrig efter hende, og hendes Fraværelse blev først bemærket den næste Morgen. De troede saa først, at hun mulig var bleven syg og derfor ikke kommen hjem, men da der intet hørtes fra hende, blev der sendt Bud dels til Clemmen Havs og dels til Mette Nicolajsen i Præstegaarden. Da ingen Oplysninger her kunde faaes, red Sønnen til Harboøre til Afdødes Forældre paa Harboøre, men da disse heller ikke vidste besked om Pigen, begyndte de at troe, at

der var passeret en ulykke. Efter Sønnens Hjemkomst om Aftenen skete der Melding til Sognefogeden. Efter dennes Raad gjorde Sønnen i Formiddags Anmeldelse paa Politikontoret, men medens han var borte, blev det af andre Folk bemærket, at hendes Træsko svømmede i én sønden for Gaarden værende Mergelgrav. Eftersøgelsen blev nu strax indstillet, og Liget fandtes og tæt ved kanten af Mergelgraven, hvorfor ny Melding øjeblikkeligt blev afsendt til Herredsfogeden."

Tjenestekarlen, Jens Kristian Kirkeby, forklarer til protokollen, at det var ham, der opdagede træskoen i mergelgraven, hvorefter han og tjenestedrengen med et ålejern og en brandhage havde fået liget op. I øvrigt vidste han, som de andre afhørte paa denne første dag, aldeles intet om, med hvem pigen havde været kæreste – påstod han.

Også Mette Pedersen, der var gift med Clemen Hav i Sønder Smedsgaard, blev forhørt af fogeden. Clemen var morbroder til Ane Toft, og forleden aften, da Ane forsvandt, var hun sammen med Mette Nicolaisen kommet ind i huset hos dem. Hun bemærkede intet usædvanligt ved nogen af pigerne, og hun havde "aldeles ingen Anelse om, med hvem Ane Toft kunde være bleven frugtsommelig."

Førstedagens sidste afhørte blev afdødes mor Sidsel Jensdatter fra Harboøre. På foranledning forklarer hun:

"at hun for noget over en Maaned siden talte med sin Afdøde Datter. Deponenten (en person som afgiver en forklaring) havde nemlig hørt, at hun skulle være frugtsommelig og gik derfor hertil for at spørge hende. Afdøde lo imidlertid heraf og benægtede, at dette var tilfældet. Hun tilføjede, at Moderen kunde gaa roligt hjem, hvortil deponenten svarede, at der da ikke var saa stor fare, selv om sligt var tilfældet, for hun var jo ikke den første, som sligt var passeret for. Senere har hun hverken set eller talt med Afdøde, Derimod har Afdødes Søster Ellen Kirstine, som tjener i Nørlund i Engbjerg senere talt med Afdøde, men ogsaa for hende benægtede denne, at hun var frugtsom-

melig. Hun tilføjer, at Datteren ellers ikke var tungsindig, men tværtimod livlig og munter."

Efter disse forhør vender fogeden hjem til det lunere Lemvig med den forvisning, at igen har én af disse ugifte frugtsommelige tjenestepiger valgt at gå i mergelgraven.

Tungen på gled

To dage senere den 23. august er politiretten under herredsfoged Smith igen sat i Hygum til opklaring af Anes døds måde. I mellemtiden har undersøgelser peget på, at der måske ikke er tale om selvmord, så der må anstilles nye forhør.

Det første vidne er avlskarlen Laurids Pedersen i Præstegaarden. Foruden ham tjener også her Hans Christian Pedersen Kammersgaard. Avlskarlen oplyser bl.a., at han et par gange har set den omkomne men ikke kendte videre til hende. Derimod talte hun oftere med Hans Christian, med hvem hun har tjent. Ligeledes har vidnet enkelte gange truffet hende i karlekammeret hos ham, uden han har erfaret eller hørt, at de skulle være kærester. I mandags trak Hans en slagteko ud på engen øster for gården ca. ved sengetid. Samme tid kom han selv hjem med hestene, hvorefter han gik ind, og spiste sin nadver, før han gik i seng og faldt i søvn. Han vidste derfor ikke, hvornår Hans den aften eller nat var kommet hjem.

"Derefter mødte Hans Christian Pedersen Kammersgaard, 21 Aar, som opgiver, at have tjent her i Præstegaarden i 3 Aar til November og saaledes: 2 Aar tjent sammen med Afdøde Ane Pedersen Toft. Han benægter at have været kjæreste med den Afdøde eller at have staaet i noget fortroligt Forhold til hende.

I Mandag Aftes trak han med en Slagteko øster ud af Gaarden og gik derefter til Vester Kammersgaard, hvor hans broder er Tjenestekarl i denne Tid. Men alle var i Seng, saa han talte ikke med nogen og derefter gik han til Neder Kammersgaard, men heller ikke her var nogen oppe, saa at han heller ikke talte med nogen her. Da han saa kom hjem til Præstegaarden gik han ind for at spise

Nadver. Pigerne var i Seng, men hørte at han kom og spurgte, hvad klokken var, hvortil han svarede, at den var 12 - det kunne han nemlig se paa en klokke, som hænger i Folkestuen, idet han nemlig stod op paa en Skammel, Lyset var ikke tændt og det var i Maaneskin, han saa, hvad klokken var.

Grunden til, at han ønskede at tale med sin Broder, var den, at Broderen i Søndags havde omtalt til hans Søster, som ligeledes tjener her i Gaarden, at der mulig blev en Tjeneste ledig i Tørring Præstegaard til November. Da han om tirsdagen skulle køre med sin Husstand til Tørring Præstegaard, vilde han forinden have rigtig Besked af Broderen. Med Broderen har han talt i Aften, men ikke fortalt, at han var i Gaarden for at træffe ham. Han tror heller ikke, han har omtalt det til nogen anden.

Han benægtede paa det bestemteste, at han i Mandags har været ved Vester Paakjær eller at han har set eller talt med Afdøde. Han vedgaar, at han i Søndags 8 Dage har talt med Afdøde hos Clemen Hav og ved den lejlighed spurgte han hende, om hun ikke var frugtsommelig, hvilket hun imidlertid benægtede. Senere har han kun talt med hende to gange, nemlig én gang ved Middagstid, da hun gik og høstede Hvede og en anden gang sidste Løverdags morges, men begge Gange vekslede han kun nogle faa Ord med hende."

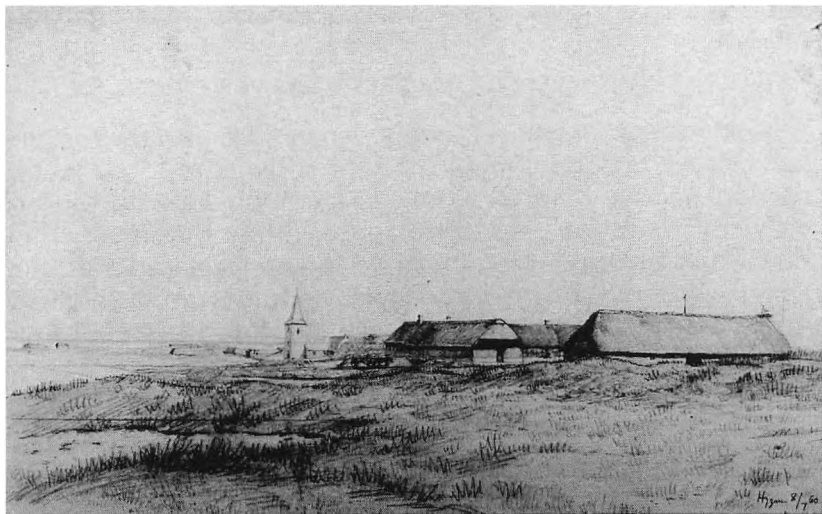
Mens Hans Christian " paa det bestemteste benægter, at han i Mandags har været ved Vester Paakjær eller at han har "set eller talt med Afdøde" bliver hukommelsen bedre paa andre. Saaledes Mette i Sønder Smedsgaard:

"Derefter mødte Clemen Havs Hustru Mette Pedersen, som paa Anledning forklarede, at hun strax efter, at hun i Onsdags havde været i Forhør, kom i tanker om en Ting, som hun mener, hun burde have omtalt for Dommeren:

Søndag Aften den 11. August kom nemlig Afdøde ind i Dagligstuen til hende og strax efter Hans Christian Kammergaard. Jens Kjær fra Graabæk sad dengang i Stuen, men han rejste sig strax efter og gik. Deponenten gik lige-

ledes ud for at foretage forskellige huslige Forretninger. Da hun kom tilbage til Stuen, gik Afdøde og Hans ind i Storstuen paa den anden Side af Gangen og lukkede efter sig. Hun blev i Dagligstuen og ventede noget, men blev kjed af at vente og gjorde sig til at afføre sine Klæder for at gaa i Seng. Derefter gik hun ud i Gangen og lukkede Yderdøren af og aabnede i det samme Storstuedøren, hvor de dengang stod ved Bordet og talte sammen. Hun hørte ikke, hvad de talte om. Hun sagde halvvejs i Spøg til dem, at nu maatte de blive inde, som var inde, og lukkede med det samme Døren og gik i Seng, Her faldt hun i Søvn og hørte ikke, naar de gik, men hendes Mand kom hjem noget senere ved 10½ tiden, og da var de gaaet bort.”

Tjenestepigen Mette i præstegården var også blevet tilsagt til igen at møde op, og nu var hukommelsen blevet bedre. Hun måtte da tilstå, at der i sognet har været snakket om, at Hans Kammersgaard har haft omgang med

Tegning af Hygum Præstegaard 1860 – udført af Gustav Møller, København.

Hans broder var præst paa Harboøre, så han opholdt sig ofte på egnen.

afdøde. Ligeledes formodede hun, at omtalte Hans er kæreste med kokkepigen, *"idet han nemlig er mere venlig mod hende end andre, og at denne Venlighed er blevet gjengældt fra hendes Side."*

Gaarden Vester Paakjær i Hygum ca 1910 – her tjente Ane Toft, da hun 1872 blev ombragt i en mergelgrav paa gardens mark.

Kokkepigen, Jensine Kirkeby Jensen, var søster til karlen, Jens Christian Kirkeby, i Vester Paakjær, begge fra gården Sønder Kirkeby i Hove Sogn. Hun blev nu afhørt, og viste sig at være en betydningsfuld brik i dramaet. Hun havde tjent hos præsten i knapt 2 år, og forklarede, at hun siden sidste jul havde været forlovet med Hans Christian Kammersgaard (Forlovelse var et gensidigt tilsagn om ægteskab).

Da hun i sin tid kom til Præstegården, hed det sig, fortæller hun, at Ane Toft og Hans Christian var gode venner, men det havde hun nu aldrig troet på. I mandags havde Hans ikke spist nætter med de andre, og hun var gået i seng kort efter Mettes hjemkomst, men da hun sover noget let, var hun vågnet, da Hans Christian kom ind. Hun spurgte ham så, hvad klokken var, hvortil han svarede: Omkring midnatstide. Straks efter gik han.

Nu var fælden ved at klappe om Hans Christian – han havde været borte den skæbnesvangre aften, og han kunne have et motiv. Protokollen fortæller:

"Dommeren satte derefter Hans Christian Pedersen Kammersgaard under Anholdelse – og begav sig dernæst med ham, dels hen til Liget, i hvis Overværelse beediges (aflægge ed på) at hans afgivne Forklaring er rigtig, dels begav sig med ham til Mergelgraven."

Var det ved den lejlighed, at dommeren udbrød: "Djævelen sidder på dine læber!"?

Samme aften blev Ane Toft begravet i et hjørne på Hygum Kirkegaard.

Ovennævnte edsaflæggelse har sin oprindelse fra ældre tiders retspleje, hvor man opererede med "Gudsdom" hvor man appellerede til Guds indgriben som bevisførelse. Disse Gudsdomme havde navne som jernbyrd, vandprøve (hekse) korsprøve m.m.

I forbindelse med drabssager benyttedes "Baareprøven," hvor den mistænkte skulle lægge hånd på liget, og hvis sårene herved begyndte at bløde, ansås den mistænkte skyld at være bevist.

Dagen efter den 24. august er retten sat på Rådhuset i Lemvig. Her mødte en barndoms-veninde fra Harboøre, Else Vrist, som synes at være godt skåret for tungebåndet. Hun kunne fortælle mangt og meget, også om forholdet mellem afdøde og Hans Kammersgaard. Hun havde bl.a. i høst sidste år haft arbejde i præstegården, og dengang havde Ane været meget sorryfuld og bekymret. Else havde sagt, at hvis det var på grund af fejlslagent kæresteri, skulle hun ikke tage det så nær, hvortil Ane havde svaret: "Det kan du sagtens sige, når du ikke daglig skal gå med **dem**." Else troede bestemt, at **dem** var Hans Christian og kokkepigen. Ellers mente Else også, at afdøde ikke var tungsindig, men tværtimod livlig og glad. Else mente mange ting, også at Ane i mandags havde talt med Hans Christian, og at det havde givet anledning til selvmord – hvis det overhovedet var selvmord? Fortsatte hun. Hun vidste

også, at det var den almindelige mening hos alle, at Hans Kammersgaard havde gjort Ane Toft frugtsommelig.

*Hans Christian Kammersgaards hjem "Over Kammersgaard."
Foto ca. 1912 med det nye stuehus forrest. Det gamle i baggrunden med en enkelt skorsten.*

Tilståelse og Arrest

Nu kom Hans Christian straks i forhør, og forelagt de nye vidneudsagn begynder sandheden at komme til syne. Direkte fra protokollen:

"For Retten fremstilledes Anholdte Hans Christian Pedersen, som nu erkjender, at han har havt Omgang med Af-døde, og at dette har været paa en saadan Tid, at han kan være fader til det Barn, hun har gaaet med. Sidste Gang han havde Omgang med hende var ved Kyndelmisse-tide dette Aar.

Han vedgaar ligeledes, at han har talt med Pigen samme Aften, som hun forsvandt.

Efter at han, som tidligere meldt, var gaaet til Kammersgaardene og var kommen tilbage til Hygum Præstegaard, traf han pigen, som han derefter samtalede noget med. Han spurgte, om hun var frugtsommelig, men dette benægtede hun. Endvidere spurgte han hende ad, hvem der havde gjort det? Men hertil svarede hun, at det skulle han nok faa at vide, naar det blev saa nær. Hun har aldrig bedt ham om at gifte sig med hende, ligesom hun heller aldrig har bebrejdet ham, at han havde forlovet sig med

Kokkepigen, hvilket han nu indrømmer, er sandt, saaledes som Kokkepigen har forklaret.

Samtalen mellem ham og Afdøde varede omtrent en halv time, i hvert fald ikke længere. Da hun gik, fulgte han hende ikke paa Vej, og han benægter navnlig at have været med hende nede ved Mergelgraven."

Dagen efter falder klokken i slag for Hans Christian. Der er atter forhør, og dommeren slutter dagen således:

DEKRET:

"Da der synes at være mistænkelige Omstændigheder forbunden med Ane Pedersen Tofts Dødsmaade, og da Anholdte er den eneste, som antages at kunne have haft Interesse i hendes Død, og deruden har været borte fra Hjemmet og sammen med Afdøde paa den Tid eller i det mindste umiddelbar før den Tid, da det maa antages, at Ugerningen blev forøvet, samt da hans Forklaring har vist sig i visse Retninger at have været løgnagtige, vil det til Undersøgelsens Fremme være nødvendigt, at han belægges med personlig Arrest"

THI DEKRETERES:

"Anholdte Hans Christian Pedersen bør fængsles."

Nye forhør og indrømmelser

Den sigtede bliver afhørt gentagne gange, sikkert i et forsøg på at trætte ham, og komme frem til en troværdig forklaring om hændelsesforløb og tilståelse. I nedenstående forhør den 27. august fremkommer nye forklaringer fra Hans Kammersgaard:

"Forhøret om Ane Pedersen Tofts Dødsmaade, For Retten fremstilledes Arrestanten, som nu forklarer, efter at han, som tidligere meldt, var kommen tilbage til Kammersgaardene og havde truffet Afdøde og talt med hende, gik han ikke lige hjem som han tidligere har forklaret, men fulgte tværtimod med Afdøde. Da han sagde "Godnat" sagde hun, at hun følte sig "skidt til pas" og anmodede ham

om at følge med hen til Peder Lindballe, som hun ville have til at aarelade sig, Dette gjorde Arrestanten, men da de kom derhen, var hverken han eller hans Kone hjemme. De gik derfor over Præstens Udmark ad Paakjær til. Hun var vred paa Arrestanten og bebrejdede ham, at han ikke regnede hende og ikke holdt af hende. De kom paa denne Vandring forbi Mergelgraven og da de kom til den, sagde hun til ham, at han var "et stykke skidt Knægt" og at han var ikke bedre værd end at hun kastede ham ud i Mergelgraven. Hertil svarede Arrestanten, at det maatte hun gerne forsøge, om hun kunde gjøre, han troede ikke, den var dybere, end at han kunde bunde der.

Han tog hende derpaa i Armene og sagde, at det var bedre hun kom derud, og i det samme svingede han til hende. Han troede ikke, hun var saa nær ved Mergelgraven, men hun fløj lige ud i den. Han paastaar, at det ikke var hans hensigt at kaste hende ud i Mergelgraven. Hun gav et Skrig fra sig, ligesom hun var kommen i Vandet og Arrestanten sprang til for at forsøge at trække hende op igjen, men kunde ikke faa fat i hende, idet hun arbejdede sig længere fra Land, og han ikke selv turde vove at komme i Graven. Der var ikke noget, som han kunde hjælpe hende op med, og han paastaar, at han trak sin Vest af og kastede den ene Ende ud, medens han holdt i den anden. Han forblev paa Stedet, indtil han ikke kunde se hende længere – og derefter gik han lige hjem uden at gjøre Anskrig noget Steds.

I Førstningen havde han tænkt paa at løbe op til Paakjær, men turde dog ikke forlade Limgraven, fordi han mente, hun da vilde være død, naar de kom tilbage, medens han dog troede, at hun kunde komme saa nær Land, saa han kunde faa fat i hende,

Efter at hun var sunken, turde han ikke sige det noget Steds af frygt for den Mistanke, der maatte falde paa ham.

Oplæst og vedstaaet. Med Tilføjende, at det ikke var hans Forsæt at kaste hende ud i Graven, men blot for at

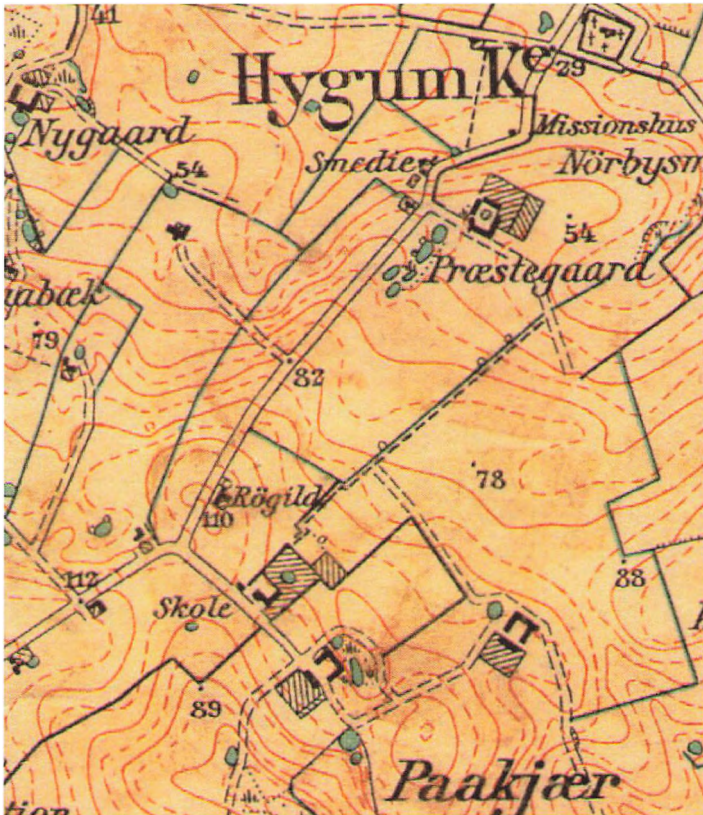
forskrække hende paa Grund af hendes Ytringer om, at hun vilde kaste ham ud.

Forhøret udsat."

Så faldt tilståelsen af selve ugerningen, men anklagerens mistro til den aflagte forklaring fremgår ved den flittige brug af ordet "paastaar." Hans Kammersgaard påstår, at det ikke var hans hensigt at kaste pigen i mergelgraven – han påstår, at have forsøgt at hjælpe hende op. Det omtalte besøg hos Peder Lindballe på gerningsaftenen bliver et centralt punkt i den næste tids afhøringer. Anklagemyndigheden forsøger at bevise, at der er tale om en planlagt udåd, men Hans Kammersgaard påstår, at der var tale om en pludselig, ikke planlagt handling.

Peder Lindballe og hustru bliver naturligvis også grundigt afhørt. Lindballe fortæller, at han tidligere har åreladet Ane Toft, og at han, den omtalte aften, var På Ryletorre for at kopsætte Christian Nikolajsens Maren, men både han og konen var hjemme på det tidspunkt den omtalte aften, hvor arrestanten påstår at have rusket i døren og kaldt. Lindballe mener helt sikkert, at de havde hørt, hvis nogen havde taget i slåen i huset – Peder Lindballe og Hans Kammersgaard konfronteres ved afhøringen over for hinanden, men Hans fastholder sin forklaring

På næste side ses samtidig kort over området, hvor tragedien udspillede. Øverst Hygum Præstegård. Ifølge anklagede gik han med Ane Toft til Peder Lindballe, for at hun kunne blive åreladet. Derpå fulgte de en grøft mod øst, og passerede kort efter et dige. De støder da på en markvej, som i lige linje fører i nordøst til Vester Paakjær. Imidlertid går Ane Toft og Hans Kammersgaard i modsat retning mod mergelgravene, hvilket anklagemyndigheden finder ulogisk og mistænkeligt. På fogedens spørgsmål om, hvorfor de havde gået fra vejen til mergelgraven, svarede Hans, at det kunne han ikke forklare.

Den 5. september oplevede hygumboerne et sælsomt optrin, da deres sognebarn Hans Kammersgaard på 21 år blev bragt til sognet, iført lænker, for at gå den vej, som han, efter eget udsagn, påstod, at have gået med Ane Toft den skæbnesvangre augustaften. Herredsfogeden var selv til stede med sine folk, ligesom sognefoged Laust Paakjær fra Øster Paakjær var indkaldt som vidne. I protokollen er bl.a. indført følgende om påvisnings-forretningen:

"Dommeren bemærkede, at han i gaar Eftermiddags tog til Hygum tilligemed med Arrestanten for at lade ham paa-vise den Vej, han er gaaet med Afdøde fra Peder Lindballes Hus. Et Rids blev derhos optegnet over Lokaliteten, hvilket nu fremlægges.

Arrestanten, som vedblev at paastaa, at han om Aftenen havde været ved det nævnte Hus og at Afdøde har forsøgt at komme ind samt at have kaldt paa beboerne, uagtet Peder Lindballes Kone, som er til Stede, ikke kunde antage dette som rigtigt, paaviste dernæst den Vej, han har fulgt med Afdøde.

Blev oplæst og det fremlagte Rids forevist. Først ere de gaaet i østlig Retning langs med en Grøft, dernæst over et Dige i Retning af Mergelgraven, men noget forinden de ere kommen til denne, gaar en Markvej i lige Linje i Nordøst til Vester Paakjær, hvilken er den nærmeste Vej dertil. At gaa i skraa Retning fra det sted, hvor man drejer op ad Paakjær til, vil næppe falde nogen ind, da man saa maa gaa over gamle Lergrave og Smaadamme og for at undgaa disse, maa man følge markvejen, indtil man har Mergelgraven omtrent lige i sydøst. Derefter at forlade Vejen for at gaa hen til Mergelgraven, naar hensigten er at gaa til Vester Paakjær, synes unaturligt, da Mergelgraven ligger 34 skridt lige til siden. Det Sted, hvor Arrestanten vil have staaet, da han svingede Afdøde ud i Graven, er omtrent 5 Alen fra Kanten, som her er meget stejl. Fra Kanten til Vandet er der ca. 1½ Alen. Et par Alen nordfor er Jorden skudt noget ud, saaledes at man kan staa ved Vandkanten og her paastod Arrestanten først, at han havde staaet for at forsøge at bjærge Afdøde, men erkjendte senere, at dette var usandt, da hans spor maatte have vist sig i det af Vandet blødgjorte Leer. Fra Mergelgraven i lige Linje til Vester Paakjær fandtes at være 172 Skridt"

Som nævnt bliver Hans Kammersgaard trukket gennem det ene forhør efter det andet, således også 6. september. Mod forhørets slutning fastholder han igen, at handlingen blev foretaget uden foregående plan, og at det alene var hidsighed, der bragte ham til det fatale skridt. Ligeledes påstod han, at han i dette øjeblik ikke tænkte på sin virkelige kæreste Sine i Præstegården, men indrømmede dog, at "det var noget sølle nøj" om hans kæreste skulle få noget at vide om forholdet imellem ham og Ane Toft. Han var i det hele taget i nedtrykt sindsstemning, og ærgerlig over

at være kommet i dette forhold til den afdøde, erklærede han.

Til slut på forhøret lader herredsfogeden indføre en personlig kommentar:

“Arrestanten er temmelig bevæget, naar han taler om Ugjerningen og i almindelighed græder. Hvorvidt han imidlertid virkelig føler Anger, forekommer Dommeren tvivlsom, hvorimod det er klart nok, at han frygter meget for sin egen Person, og at hans virkelige Bedrøvelse gjælder ham selv”.

Hans Kammersgaard havde da også al mulig grund til at fortvivle over sin gerning, og de mulige personlige konsekvenser. Dødsstraffen for slige handlinger var intakt dengang i 1872. Den sidste henrettelse i Danmark i fredstid blev således foretaget i 1892, så det afgørende for at undgå henrettelse var, at gerningen ikke blev pådømt som en overlagt handling.

Derfor fastholdt han gennem hele forløbet (sikkert efter samråd med sin forsvarer), at det først var, da de var i nærheden af mergelgraven, at han fik den tanke, at det var en nem måde at blive fri for Ane Toft at kaste hende i mergelgraven. Han benægtede, at han tidligere havde tænkt på at drukne hende, og at have lokket hende til mergelgraven. Han forklarer også, at han almindeligvis ikke har let til vrede og ophidselse, men påstår, at afdøde selv vakte tanken hos ham, da hun ytrede, at han fortjente at blive kastet i graven.

Myndighederne troede ikke på hans forklaring omkring hændelsen den 19. august, så man undersøger videre, og fremstiller nye vidner. Den 16. september bliver Jens Christian Grummesgaard afhørt. Han forklarede, at han sidst i juli to gange har åreladt Ane Toft, så han mener ikke, at det er rimeligt at tro, at hun trængte til åreladning igen den 19. august. Han tilføjer dog, at han har kendt Hans Kammersgaard fra hans barndom, og efter hans anskuelse har han altid været et flinkt menneske, og opfarende eller hidsig har han aldrig været.

Flere vidner

Den anklagedes søster, Mette Kirstine, måtte også den tunge tur til vidneskranken. Hun måtte da vedgå, at der i sognet havde været en del snak om, at Ane Toft var frugt-sommelig, og at hendes broder måske var skyld heri. Hun erklærede, at hendes broder var godmodig, og ikke let blev ophidset, men når han i længere tid blev drillet og op-rørt, blev han forfærdelig hidsig. Det sidste var jo et plus i vægtskålen for broderen.

Broderen, Christian Balleby Kammersgaard, forklarede, at han den pågældende aften var til stede i Over Kam-mersgaard, men efter en travl høstdag var alle gået tidligt i seng. Yderdøren var lukket, og der var ingen hund i går-den, så hans broder ville ved besøg ikke blive hørt.

Marie og Christian Ole Madsens 3 døttre, som ca. 1909 hørte bedstemors gruelige beretning om sønnen fra Over Kammersgaard, der kastede en pige i en mergelgrav i Hy-gum.

*Fra venstre:
Jenny, gift Sværke,
Over Kammers-
gaard.*

*Marie (Musse) gift
Mollerup og bosat i
Store Stigaard i Ho-
ve.*

Kirstine (Ditte)

Fætteren, Hans Olesen Kammersgaard i Neder Kammersgaard, kunne fortælle, at de som nabobørn kendte hinanden nøje. Han forklarede, at de også i Neder Kammersgaard den pågældende aften var gået tidlig til ro, så han kan ikke afgøre, om fætteren havde været i gården den aften. Han mente i øvrigt altid at være kommet godt ud af det med Hans Christian. Ane Toft havde han aldrig talt med.

Jens Christian Kirkeby tjente i Vester Paakjær med Ane Toft. Han var bror til Jensine Kirkeby, kokkepigen i præstegården, som var hemmeligt forlovet med Hans Kammersgaard. Hans vidneudsagn var belastende for den mistænkte. På gerningsaftenen var han gået til præstegården for at træffe sin søster, som imidlertid ikke var hjemme. Han traf i stedet Hans Kammersgaard, som han opfordrede til at følge med for at gå søsteren i møde fra sit ærinde. Undervejs havde arrestanten da uopfordret fortalt ham, at han havde været nede at se på deres nye mergelgrav for at se, hvor langt de var kommet med den, og om siderne havde skudt ned. Vidnet fortalte, at den nye grav var 8 alen dyb, og beliggende tæt op ad den gamle. Han kendte ellers ikke nøje til den anklagede.

Hans Kammersgaard fik forelagt disse vidneudsagn, men fastholdt helt sin hidtidige forklaring. Han benægtede også en fremsagt formodning fra anklageren, nemlig at han havde opfordret Ane Toft til at skjule sin frugtsommelighed, og til at føde i dølgsmål. Ligeledes benægtede han en fremsat formodning om, at have udøvet vold mod pigen, før han kastede hende ud!!

Sigtedes forældre blev ikke afhørt ifølge protokollen. Faderen, Peder Hansen, af naturlige grunde, for han var død allerede 1864. Moderen, Else Kirstine Balleby, var datter af den kloge degn, Christian Balleby, i Hove. Hun blev snart efter mandens død gift med Poul Dalgaard, som satte gården over styr, så da tragedien indtraf i 1872 var hun og stedfaderen Poul indsidderfolk i Tørring sogn. På næste side ses Folketællingen fra 1860 i Over Kammersgaard, da verden endnu ikke var af lave.

Peder Hansen	32	Gift	Gaardmd., huusfader	Her i Sognet
Else Kirstine Severine Balleby	28	Gift	Hans hustru	Houe S. Her i Amtet
Hans Chr. Pedersen	9	Ugift	Deres børn	Houe S. Her i Amtet
Mette Kirstine Pedersen	7	Ugift	Deres børn	Her i Sognet
Christen Balleby Pe- dersen	5	Ugift	Deres børn	Her i Sognet
Maren Balleby Pedersen	4	Ugift	Deres børn	Her i Sognet
Enok Christian Pedersen	1	Ugift	Deres børn	Her i Sognet

Anklagerens spørgsmål på foregående side til Hans Kammersgaard viser jo nøje, hvilke tanker anklagemyndigheden gør sig om forløbet den tragiske aften: Han har med overlæg slået pigen ihjel, og efterfølgende smidt hende i mergelgraven!

Liget graves op

Forhøret den 13. september tyder på utilfredshed med det foretagne ligsyn efter fundet i mergelgraven, og især kritiseres distriktslægen for mangelfuld obduktion. Han havde jo nærmest ligeud ment, at en ugift gravid pige igen var gået i mergelgraven. Således oplyser politiprotokollen den 13. september:

"Dommeren bemærkede, at Obduktionen af Liget efter Forhandling med Fysikus Holst fra Ringkøbing vil finde Sted i morgen Formiddag. Da Liget den 23. forrige Maaned blev begravet, var Mistanken mod Arrestanten svag og det antoges nærmest, at Afdøde havde druknet sig selv, skjønt det formodedes, at Arrestanten til Dels maatte have foranlediget et slikt Selvmord og fordi Distriktslægen paa Forespørgsel havde forment, at en Obduktion næppe kunde bringe mere frem end den af ham samme Dag foretagne Undersøgelse af hendes ydre, og dels fordi de lokale For-

hold gjorde det næsten umuligt at beholde Liget over Jorden, blev den af vedkommende paarørende berammede Begravelse ikke dengang forhindret, og efter at denne var sket, har Dommeren antaget, at det gjorde mindre til Sagen, om Obduktionen fandt Sted faa Dage før eller senere, og at det var af Vigtighed, at en saavidt mulig fuldstændig Tilstaaelse af Arrestanten forinden forelaa."

Tre uger efter begravelsen kommer Fysikus Holst da til Hygum Kirke, hvor liget af Ane Toft bliver opgravet, og nærmere undersøgt. Kan man forestille sig arbejderne gå i lag med opgravningen, skovlenes støden mod kisten med det henrådnende, stinkende lig af den arme pige? Og da kisten er lirket op, åbnes den, så liget ligger til skue for obducenten og andre tilstedeværende – her iblandt Hans Christian Kammersgaard, hvilket fremgår kortfattet af protokollen den 16. september:

"Dommeren bemærkede, at han i Løverdags den 14. September tillige med Arrestanten har været ved Hygum Kirke, hvor Obduktionen af Afdødes Lig har fundet sted af Fysikus og Justitsraad Holst og Distriktslæge Gottschalck."

Obduktionen bragte ikke afgørende nyt for dagen – nok forefandtes nogle mistænkelige pletter på armene, som ikke var forefundet ved første syn, men disse kunde skyldes gerningsmandens greb om armene, da han slyngede den afdøde i mergelgraven. Desuden bemærkede fysikus Holst nogle blodudtrækninger visse steder på den afdødes krop.

Dommen afsiges

Den 24. oktober 1872 er retten sat ved Skodborg-Vandfuld Herreders ret i Lemvig, hvor dommen over Hans Christian Pedersen Kammersgaard skal falde. Til stede er dommer og anklager, prokurator (advokat) Hjorth, samt den anklagede med forsvareren, prokurator Jørgensen.

Som nævninge er indkaldt de menige mænd fra egnen: Peder Christian Aaberg – Christian Jensen – Jens Christian Møller og Thomas Simonsen Houmølle.

Protokollen fortæller ikke om andre navngivne ved domsafsigelsen, men sikkert har der været familie, presse samt nysgerrige til at overvære den endelige dom på en sag, som i dette efterår har påkaldt sig den største interesse i hele egnen.

Prokurator Hjorth indleder med at henvise til Ringkøbing Amts Ordre af 2. oktober, hvor der begæres sag om manddrab rejst mod arrestanten. Herefter trækker han dommens præmisser op, hvilket betyder, at sagen og sagsforløbet opridses. Da denne er beskrevet i det foregående, skal her blot refereres den sidste del af indlægget:

”Der ere endog flere Ting, som tyder hen paa, at Arrestantens Tilstaaelse maaske ikke har været fuldstændig aaben. Saaledes er det ikke sandsynligt, at han og Afdøde haver været ved Peder Lindballes Hus efter den Forklaring, som denne og hans Kone haver afgivet. Det er efter de stedlige Forhold mistænkeligt, at han og Afdøde uden Beregning fra hans Side skulde være kommen hen til Mergelgraven, og det er lidet troligt, at en Pige lige over for en Mandsperson skulde begynde at tale om at ville kaste denne i en Mergelgrav.

Endelig har Arrestanten været meget tilbageholden med at vilde forklare noget om de Samtaler, som han tidligere har havt med Afdøde, navnlig Samtalen Søndag Aften den 11. August d. Aar i Klemen Havs Hus, idet han nemlig paastaar, at han kun har spurgt hende ad, om hun var frugtsommelig, og at hun har benægtet dette. Og skjøndt hun ganske vist ogsaa har benægtet dette over for Veninder og sin Mor, er det dog ikke let forstaaeligt, at hun netop over for ham, der havde besvangret hende, skulde vise samme Taushed, hvorimod hendes hele Adfærd i saa Henseende er let forklarlig, naar man kunde gaa ud fra, at der i saa henseende bestod en bestemt Aftale mellem dem.

Efter hvad der foreligger, skjønnes der dog ikke at være tilstrækkelig Føje til at antage, at Arrestanten har dræbt Afdøde og hendes næsten fuldbaarne Foster med Overlæg. Derimod findes der paa den anden Side ingen Grund til at

tvivle om, at Arrestanten forsætlig har skilt hende ved Livet, og den Straf Arrestanten har forskyldt, vil saaledes være at bestemme efter Straffelovens § 186."

Denne paragraf lyder sådan:

"Den, som forsætlig skiller et andet Menneske ved Livet straffes med Tugthusarbejde fra 8 Aar indtil Livstid, eller under skjærpene Omstændigheder paa Livet."

Paragraf 190 lyder sådan:

"Den, som med overlæg skiller et andet Menneske ved Livet, straffes paa Livet."

På jævnt dansk betyder "ikke tilstrækkelig føje til," at mistanken mod den anklagede ikke kan tilstrækkelig bevises. Bevisets stilling kunne altså ikke bære en anklage efter paragraf 190.

Sprogbrugen i de to nævnte paragraffer illustrerer i øvrigt at ordene "forsætlig" og "med overlæg" i juridisk forstand er forskellige. Også andre omstændigheder kommer den unge mand til hjælp, hvilket i dommens tekst lyder:

"Arrestanten er født 23. December 1851 og har aldrig tidligere været tiltalt eller straffet for noget Lovbrud. Tværtimod har han saavel fra sin sidste som fra sin tidligere Husbonde et særdeles godt Skudsmaal. Navnlig af Hensyn til hans Ungdom og hans i Gjærningsøjeblikket ophidsede Sindstemning, skjønnes Straffen at kunne fastsættes til Tugthusarbejde i 12 Aar, hvorhos han vil have at udrede alle af Sagen flydende Omkostninger, derunder i Salær til Aktor Prokurator Hjorth 8 Rigsdaler og til Defensor Prokurator Jørgensen 6 Rdl."

Dommen Appelleres

Med underrettens dom er sagen dog ikke afsluttet, idet den appelleres til Landsretten af anklagemyndigheden, som altså ønsker en strengere straf til det unge menneske. Landsretten afsiger sin dom 2. december samme år lyden- de sådan:

"Thi Kjendes for Ret: Underretsdommen bør ved Magt at stande. I Salær til Actor og Defensor ved Overretten Prokurator Fasting og Cancelliraad Møller betaler Tiltalte til hver 8 Rigsdaler."

Men underretten giver ikke så let op, man appellerer igen, og da der er tale om manddrab, kan man fordre sagen for Højesteret, som afsiger den endelige dom den 13. januar 1873 med nøjagtig samme afgørelse og ordvalg som Landsretten.

Der er dog én forskel: Nu skal Hans Kammersgaard betale til anklager og forsvarer hver 20 Rigsdaler. Jo, det er økonomisk fordelagtig at være øverst i systemet!

Efter næsten 5 måneder i Lemvig arrest er Hans Kammersgaard klar til at blive hensat i fængsel til afsoning af dommen, men der er dog én sag, der forinden skal klares, nemlig betalingen til de forskellige prokuratorer.

Han oplyser ved den lejlighed, at han har 550 Rigsdaler i obligationer efter skiftebrev fra sin afdøde far, og ønsker at betale fra dette indestående, som bestyres af gårdejer Thomas Sønderby i Hygum.

Så er Hans Kammersgaard rede til at blive sendt til Horsens Statsfængsel. Den 20. januar afgår han fra Lemvig under bevogtning af arrestforvarer Lybkjær, som har en nedskreven besked til aflevering i straffeanstalten:

Til Inspektøren for Horsens Straffeanstalt.

Under Bevogtning af Arrestforvarer Lybkjær fremsendes Arrestanten Hans Christian Pedersen Kammersgaard til Indsættelse i Horsens Tugthus: 12 Aar ifølge Skodborg-Vandfuld Herreders Underretsdom af 24. October forrige Aar, hvilken Dom saavel ved Landsoveretten den 2. December f. Aar som Højesteretsdom under 13. Januar d. Aar afsagte Domme, er stadfæstet.

Til Opbevaring ved Straffeanstalten medfølger:

- 1. Udskrift af den i Skodborg-Vandfuld Herreders Underret afsagte Dom*
- 2. Afskrift af Consussionen af Landsoverretten og Højesterettens Domme*
- 3. Relation over Domfældtes Signalement m.v.*
- 4. Fortegnelse over de medbragte Klædningsstykker.*

Endvidere vedlægges Højesteretsdommen, der er forsynet med Amtets Fuldbyrdelespaategning, hvilken forsynet med Paategning om Domfældtes Aflevering til Straffeanstalten, bedes overleveret til Bevogteren.

Fortegnelse over de af Transporttanten Hans Christian Pedersen Kammersgaard af Hygum ved hans Indsættelse i Horsens Tugthus den 21. januar medbragte Klædningsstykker:

- 1. En mørk Frakke med Hornknapper*
- 2. En mørk vadmels Vest*
- 3. Et par brune Benklæder med sorte Striber*
- 4. Et par Støvler*
- 5. En hvid tvistlærreds Skjorte*
- 6. Et par blaa og hvidspættede Strømper*
- 7. Et hvidt og rødflammet Halstørklæde*
- 8. En blaastribet Bluse*
- 9. En sort Kaskjet*
- 10. Et par Muffedisser og Halstørklæde*

Sagen er slut – den unge bondesøn fra Hygum, der af sine omgivelser forsynes med det bedste skudsmaal, har tilstået drab, og er blevet idømt 12 års fængsel for manddrab. Hvorledes kunne det komme så vidt? Hvorfor kunne han begå en så gruelig og fatal handling?

Overlæge ved Justitsministeriets Retspsykiatriske Klinik har bl.a. udtalt:

” – Generelt kan jeg sige, at det ikke kommer bag på os, der beskæftiger sig med kriminelle, at dem, der har udført uhyrlighederne, ikke er bæster. De er mennesker som andre, men lider som oftest af personlighedsforstyrrelser. De kan på overfladen leve et almindeligt liv, de kan nære omsorg for deres familie, men engang imellem svigter impulskontrollen, udløst af druk, stress eller andre ting i hverdagen, og så kan reaktionen være meget voldsom, hvis lejligheden byder sig.”

Horsens Statsfængsel 1873-82

Med fangenummer 188 blev den 21 årige Hans fra Hygum nu indsat i Horsens Tugthus, som det dengang retteligheden.

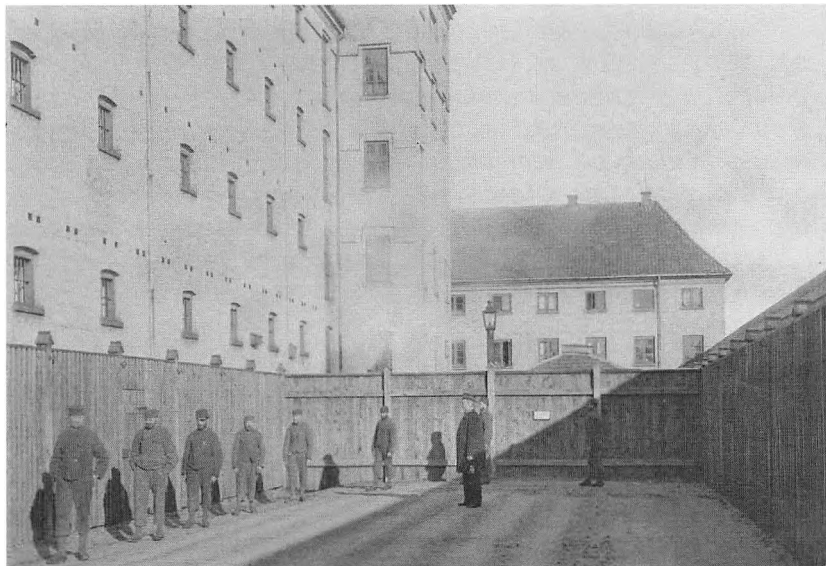
I 1800-tallet gjorde man sig her i landet nogle tanker om, hvordan man kunne forbedre fængselsvæsenet så det bedre fremmede den opdragende virkning hos de indsatte. Hidtil havde fangerne i tugt- og forbedringshusene levet i fællesskab i store sale, men mange var af den mening, at det ukontrollerede fællesskab netop var årsag til det forråv og forråelse, som oplevedes blandt fangerne.

Både i udlandet som her i landet fremkom tidens progressive mænd med tanker om fængsler med eneceller, hvor man bedre kunne skabe en opdragende virkning på de enkelte indsatte.

I 1850erne blev der bygget to nye fængsler indrettet efter dette ideal, nemlig Vridsløselille og Horsens. De første fanger i det nye fængsel i Horsens blev indsat 20. maj 1853, idet der overførtes 40 mænd fra Viborg Tugthus.

Hans Kammersgaard blev indsat i en sådan celle på 3,2 kvadratmeter, hvor der lige netop var plads til en seng. Det var heller ikke meningen, at fangerne skulle opholde sig i cellerne i dagtimerne, for ifølge reglementet var fangerne forpligtiget til at arbejde i forskellige værksteder.

Hans Christian blev henvist til væveriet, hvor der arbejdede omkring 100 mænd.

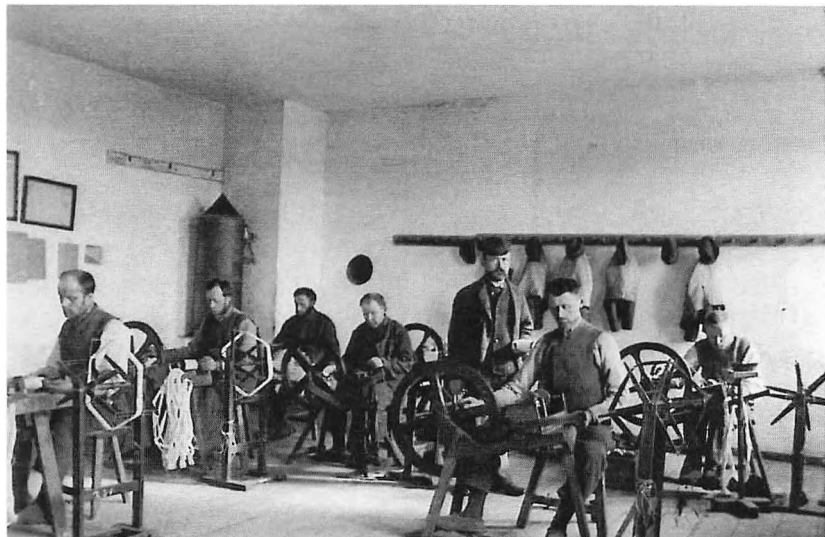
Fanger på gårdtur i Horsens Tugthus ca. 1895. Under turen var det kun tilladt at tale sagte med fanger fra egen afdeling.

Copyright Horsens Museum.

Anstaltens reglement

Fangerne blev vækket kl. 4.30 om morgenen, og efter opråb skulle fangen træde an uden for cellen. Når en afdeling var udråbt, marcherede den til vaskerummet til morgentoilette, hvorefter man samlet gik til arbejdssalen, hvor dagen begyndte med morgenbøn. Herefter var der arbejde til kl.12.00 kun afbrudt af tid til morgenmad og en gåtur af en halv times varighed.

Fra 12 til 13 var der spise- og hviletid, hvorefter der arbejdedes igen til kl. 16.30, hvor fangerne måtte spise, hvad de havde til overs fra deres middagsration. Klokken 20 ophørte arbejdet, og fangerne førtes til deres celler. Reglementet gjaldt for ugens 7 dage, men søndage kunne der bevilges tid til andre beskæftigelser som læsning og uddannelse, mens deltagelse i gudstjeneste var tvungen for alle.

*Foto af fanger i væveriet i Horsens tugthus ca. 1902.
Hans Christian arbejdede her som fange nr. 188
i næsten 9 år.*

Copyright Horsens Museum.

Naturligvis havde de indsatte at rette sig efter fængslets personale uden tøven og uden højlydte protester og anden opsætsighed. Inspektøren for anstalten havde lovhjemmel til at straffe forsyndelser med bøder, isolation m.v. Inspektøren havde desuden ret og pligt til at gennemse alle til- som afsendte breve, ligesom besøg skulle bevilges af ham. Arbejdet var privatiseret i Horsens, hvor firmaet Crome og Goldschmidt havde købt fangernes arbejdskraft efter løn- aftale med anstalten. Firmaet drev bomuldsvæveri og klæde- fabrikation.

Hans Kammersgaard var således næsten at anse for be- skæftiget på en privat klædefabrik – dog uden personlig frihed. Fangerne fik udbetalt løn efter præstationer, men skulle til gengæld, af deres løn, selv betale for maden. En doven fange kunne derfor snart blive en sulten fange.

Sine Kirkeby

Hans Kammersgaard kom altså til at henslæbe det ene år efter det andet i tugthuset i Horsens, og det må have været ubeskriveligt for en ung bondeknøs at udholde. Når det lykkedes at komme igennem som, synes det, et nogen lunde helt menneske, har kokkepigen i Hygum præstegård antagelig en stor andel heri.

Da undertegnede skribent hørte den mundtlige version af bedstemor Marias beretning, hvor kokkepigen skulle have ventet i alle år på sin fængslede forlovede, tænkte jeg: Ja, ja, det er en skrøne, at blive bedraget af karlen, som dømmes for manddrab, og derefter vente årevis på hans løsladelse. Nej! Sådan er eventyret, men ikke den virkelige verden, ræsonnerede jeg.

Men bedstemor fortalte den virkelige og sande historie. Sine Kirkeby forlod Hygum Sogn kort efter domsfældelsen for senere at tage tjeneste i Horsens for at være i nærheden af sin Hans. Ved folketællingen er hun i huset hos avisredaktør Fogh i Søndergade 49 i Horsens. Samme tid ses nedenfor Hans Christians adresse:

Skanderborg, Nim, Horsens Købstad, Straffeanstalten, Fængselsbygning, FT-1880

Navn:	Alder:	Civil-stand:	Stilling i husstanden:	Fødested:
Hans Christian Pedersen Kammersgaard	28	Ugift	Tyende	Houe sogn. Ringkjøbing Amt

Jensine er født 5. marts 1847 i gården Sønder Kirkeby i Hove som datter af solide gårdfolk – Jens Kirkeby og hustru Maren Christensdatter. Sine blev konfirmeret i Hove kirke 7. april 1861 med vidnesbyrd meget godt for opførelse. Efter konfirmationen har hun som andre af bondestand flere pladser som tyende på egnen, inden hun kommer til præstegården i Hygum som kokkepige i november 1870. Alt peger i retning af enestående stærk personlighed.

Et liv efter Horsens

Løsladelse og ægteskab

Efter kongelig anordning af 13. februar 1873 havde fanger idømt mere end 7 år mulighed for at opnå benådning efter ansøgning herom. Det krævede dog fængselsmyndighedernes bifald. Vi kender jo ikke Hans Kammersgaards forhold i fængslet så nøje, men han omtales ikke i anstaltens straffeprotokoller, så han har i fange tiden ikke gjort sig fortjent til disciplinære straffe. Han har formentlig i vid udstrækning passet sit arbejde, og ikke deltaget i sammensværgelser eller kriminelle handlinger. Fængselsdirektøren stiller efter 8 års indsættelse en ansøgning om benådning i udsigt, og begynder at forberede den. Forberedelsen bestod bl.a. i, at man sørgede for arbejde til den løsladte, samt tillod korte udgange fra anstalten før løsladelsen.

Den 21. januar 1882, nøjagtig 9 år efter sin indsættelse i Horsens Statsfængsel, kaldes Hans Kammersgaard til direktøren. I anstaltens løsladelses-protokol kan vi læse om det store øjeblik:

"Aar 1882 den 21. Januar blev Fangen nr.188 Hans Christian Pedersen Kammersgaard fremstillet og af Inspektøren gjort bekjendt med, at han ved Kgl. Resolution af 14. dennes er tilstaaet den i den Kgl. Anordning af 13.02.1873 § 17 omhandlede betinget benaadning fra Dags Dato at regne. Inspektøren forholdt ham derefter de Betingelser, hvorpaa Benaadningen er ham tilstaaet og som for øvrigt indeholder det ham herfra meddelte Fripas – hvilke Betingelser han erkjendte fuldkommen at have forstaaet. Han blev derefter dimitteret for at afleveres til Politikammeret i Horsens, da han har faaet Arbejde hos Slagtermester Gottlieb i Byen."

Den betingede benådning betyder, at den benådede i straffeperioden (her 12 år) kommer til at afsone hele straffen, såfremt han i perioden kommer i konflikt med loven, hvilket politimyndighederne i Horsens i dette tilfælde skal påse.

Ved løsladelsen har Hans Christian arbejde hos slagter Gottlieb, men snart bliver han beskæftiget ved sit fængselsfag, væveriet. Den 6. maj 1882 bliver Hans og Sine gift i Vor Frelser Kirke i Horsens. Kirkebogens tekst fortæller naturligvis ikke om, hvad dette par har oplevet forinden:

“Viet Ungkarl, Væver Hans Christian Pedersen Kammergaard af Horsens, født i Hove Sogn 23. december 1851 og confirmeret i Hygum Kirke 1. Søndag efter Paaske 1866 – Pigen Jensine Jensen Kirkeby af Horsens, født i Hove Sogn 05. marts 1847 og confirmeret 7. april 1861.”

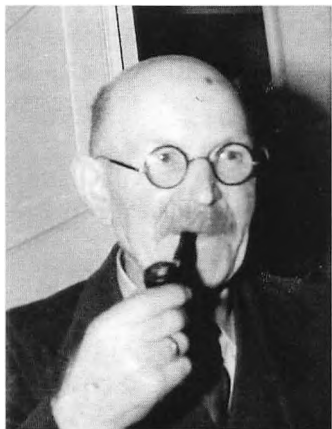
Parret bliver nu resten af deres tilværelse boende i egnen lidt nord for Horsens. Ved deres første barns fødsel 16. januar året efter bor de i lokaliteten Hovedskov i Grædstrup sogn, Skanderborg amt. Barnet bliver døbt med navnet Jens Peder Hansen Kammergaard, og familien fra Lemvigegnen har i den anledning taget den lange vej. Således bærer Sines søster, Maren, drengen, og Hans Kammergaards broder Severin Kammergaard står fadder.

Deres næste barn Niels Christian Hansen Kammergaard bliver født samme sted 1884. Han emigrerer som voksen til Amerika.

Nybyggerne

På det tidspunkt udstykses et skovområde i nabosognet Vinding til opførelse af husmandsbrug. Her får Sine og Hans Christian parcellen med matrikelnummer 57, og her begynder de det hårde arbejde som nybyggere. Hans bygger for en stor del selv bygningerne af kampesten, og senere skal jorden opdyrkes, så der kan drives et lille landbrug. “Olesminde” kalder de deres nye hjem, og her bor de i deres aktive år. Her fødes endnu 3 sønner, nemlig Magnus, som senere bliver gårdejer i Nim Sogn – Ejner, der som voksen også emigrerer til Amerika, samt den yngste Augustinus, som bliver boelsmand i Sønder Vissing Sogn.

Den tidligere straffefange fra Hygum sogn lever som nybygger og tilflytter i en egn, som ikke kender noget til hans fortid. Det emne var lukket og tabu i hjemmet, og derfor også ukendt for hans efterkommere.

*Jens Peder Hansen Kammergaard
født 16. januar 1883. Sine Kirkeby
og Hans Kammergaards ældste
søn. Han blev maskinfabrikant i
Horsens.*

*Han havde i to ægteskaber 4 børn.
Den mest kendte er langdistance-
svømmeren Jenny Kammergaard.
Ligner han sin far? Vi ved det ikke,
for vi er ikke i besiddelse af et foto
af ham. Det nærmeste er et signa-
lement udfærdiget i tugthuset i
Horsens:*

*Middel højde – stærke lemmer – blondt hår – blå øjne. Han har
lignet mange andre danskere. Foto ca. 1955. Han døde 1965.*

De flyttede som pensionister til nabosognet Sønder Vis-
sing. Her døde Sine Kirkeby den 19. marts 1917.

Hans Christian Pedersen Kammergaard døde samme
sted den 6. februar 1927, 76 år gammel. Et bevæget liv
var til ende.

Jenny Kammergaard

En af efterkommerne er Jenny Kammergaard. Hun er
datter af ovennævnte Jens Peder Kammergaard, og der-
med barnebarn af Hans Kammergaard og Sine Kirkeby.
Hun er født i Horsens 24. juli 1918.

1936 svømmede hun sin første længere distance på 18
km. fra Snaptun til Horsens. Hun blev umådelig populær
overalt i landet, og med avisen "Politiken" som sponsor
blev der forberedt en række langdistance-svømninger.

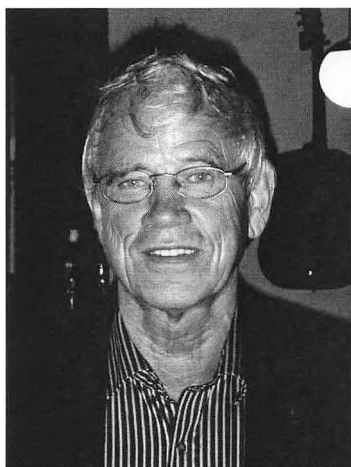
Året efter krydsede hun Kattegat fra Sjællands Odde til
Grenå i en tid på 29 timer, og nu blev hun en international
stjerne. Aviserne skrev minutiøst om hendes forberedelser,
ja, om næsten den mindste bevægelse fra hendes side.
Om den tur udgav hun bogen "Svømmeren" samt fartede
rundt og holdt foredrag. Aage Stentoft komponerede til
hendes ære en "Jenny Kammergaardvals."

I 1938 svømmede hun fra Gedser til Warnemünde på 40 timer og 17 minutter. På grund af strømforhold en distance på 110 km, hvilket stadig er længderekord for dansk svømning.

Med sine marathonture satte hun nye standarder for, hvad eksperter mente, at den kvindelige fysik kunne udholde. Hendes stil var almindelig brystsvømning med langsomme og rolige tag.

Der er rejst en mindesten for hende på Griben på Sjællands Odde samt ved svømmehallen i Horsens. Hun var gift og efterlod sig en datter. Hun døde i Herlev i 1997.

*Hvor intet andet er anført tilhører billederne
Lokalhistorisk Arkiv for Klinkby og Omegn*

Ib Noe

Thyborønvej 5, 7620 Lemvig.

Er født 1941 i Portgaard i Nørre Nisum, hvor jeg fik lærereksamen 1964. Fra 1965-2002 lærer ved Klinkby Skole og derefter pensionist.

Jeg har arbejdet med slægtsforskning i mere end 30 år og udarbejdet bøger om min slægt.

Siden 2005 har jeg været aktiv i Lokalhistorisk Arkiv for Klinkby og Omegn som del af et velfungerende team. Siden det er blevet muligt at bestille arkivalier på Landsarkivet via "Daysi" til hjemlån og læsning på Biblioteket i Lemvig har jeg beskæftiget med bl.a. læsning af de gamle Foged- og Politiprotokoller. Sagen her er således fra Skodborg-Vandfuld Herreders Foged- og Politiprotokoller.

Thyborøn under besættelsen

Dagligliv og våbentransport

Af Christian Winkel Olesen

Jeg vil gerne fortælle om livet i Thyborøn under besættelsen, og om våbentransporterne fra England og de mænd, der stod bag.

Jeg kan starte med at fortælle, at jeg er født i 1934, så jeg var jo en ung mand, da krigen brød ud. Jeg kan huske mange ting fra krigsårene, men jeg så det nok med lidt andre øjne end dem, der deltog i modstandsarbejdet. Vi drenge marcherede også sammen med de tyske soldater og sang med på deres slagsange og oplevede mange forskellige ting, både luftangreb, og miner der drev op på stranden og efterfølgende eksploderede. Der var i det hele taget liv i Thyborøn dengang set med en drengs øjne.

Da krigen sluttede, var det en helt anden verden, vi blev vidne til. Tyskerne forlod Thyborøn og efterlod et tag selv bord, så vi drenge var pludselig blevet ejer af alt, lige fra stålhjelme og gasmasker til alle slags våben og ammunition. Det er utroligt, at der ikke skete flere ulykker, end der gjorde, men godt for det.

Tyskerne kommer til Thyborøn

Vi er stadig nogen, der kan huske, da tyskerne allerede få dage efter besættelsen beslaglagde skoler og huse, byggede bunkers og andre forsvarsværker, udlagde minefelter, både personel- og panserminer. Desuden kom mørklægningen, som alle fra vores tid kan huske, det betød sorte rullegardiner i alle huse, biler og cykler med nedblændede lygter, ingen gadelys, og ved det mindste lysudslip blev der banket på ruden af tyske vagtposter. Formålet var, at de engelske flyvere ikke havde noget mål at sigte efter, men de kom alligevel, for Thyborøn var tilsyneladende et vigtigt mål. Der blev blæst luftalarm, når der

var angreb, og det betød, at folk skulle søge i beskyttelsesrum. Vi boede i en overlejlighed i Vesterhavsgade, og vi drenge søgte op til tagvinduerne i stedet for. Det var første parket. Det var nok ikke fornuftigt, men flot og spændende.

Rationering og varemangel

Hverdagen i Thyborøn har nok ikke været spændende for de voksne. Byen var delt i flere sektioner med bomme, og der blev uddelt legitimationskort. Der var jo foruden bunkers mange barakker til de tyske soldater og de mange fremmede arbejdere, der var kommet for at bygge bunkers – det gav store og små problemer. En ting var at tørre tøj uden at få det stjålet, noget helt andet var at skaffe nyt – det var næsten umuligt. Jeg mindes bare sådan en ting som en skjorteflip, der var slidt. Så tog man blot bagsmækken, og fik en ekspert på området til at sy en ny flip. Rødspætteskind blev brugt til fodtøj, og var man heldig at skaffe sig en ny habit, var der spor af træuld i stoffet, det blev da også kaldt for kradsuld.

Der var mangel på næsten alle varer, og der kom rationeringsmærker for at fordele goderne lige. Foruden konsumvarer manglede man brændsel, benzin, dæk til biler og cykler og alverdens andre ting. Jeg kan huske, at der var fingernemme folk, der kørte på cykel med vod tov på fælgene, de behøvede ingen ringeklokke. Det blev også almindeligt, at næsten alle skulle have en gris i baghuset samt nogle høns, så man var selvforsynende. Jeg kan mindes, at grisene smagte af fisk, det er der nok en fornuftig forklaring på, men det var hverdagen for mange.

Fiskeri

Vore fiskere fik også en helt anden hverdag, end de var vant til. Jeg tænker i første omgang på minerne, som blev lagt ud. Nogle rev sig løs og drev rundt i overfladen med mange katastrofer til følge. Det ramte også hårdt her på egnen. Uanset hvor mange ofre krigen kostede, var der altid en hustru, børn, forældre eller andre pårørende og venner, som oplevede sorgen og savnet på nært hold. Der

var også fiskere, der af den ene eller anden årsag kom til at opholde sig i England under hele eller dele krigen, og de kunne først komme hjem efter krigens afslutning.

Mange af dem lå i engelsk havn ved krigens udbrud, det var deres normale måde at drive fiskeri på. Andre blev af engelske krigsskibe beordret til engelsk havn, nogle blev opbragt, sænket og besætningerne kom til England ombord i krigsskibene. Mange sejlede mere eller mindre frivilligt. Der var kuttere, som sejlede over med personer, der ikke kunne være i Danmark mere. Tre havde bjærget allierede piloter i havet og gik til engelsk havn, men fik ikke lov at sejle hjem igen. Over hundrede kuttere gik lige før krigens afslutning, efter ordre fra frihedsrådet, til engelsk havn. Grunden til det hele var nok den danske fiskerigrænse, udstedt af tyskerne. Englænderne mente, at danske fisk var til stor gavn for tyskerne som fødevarer. Og så må vi huske på, at England var i krig og kunne ikke have kuttere sejlede i engelske farvande, og så siden sejle til dansk havn.

Englænderne kunne dog også se, at danske fiskere var til hjælp for de piloter, som blev skudt ned over Nordsøen. Mange danske fiskere gik i engelsk tjeneste og deltog direkte i krigen, både med egne skibe og direkte i den engelske marine. Jeg havde selv en onkel, Mads Olesen, som kom til England med kutter *Asboe*. Han kom i allieret tjeneste og forliste. Onkel Mads havde kone og fire børn i Esbjerg. Jeg var så ung dengang og kunne selvfølgelig ikke sætte mig ind i følgerne for den lille familie, men der var mange af den slags skæbner – det var fem lange år.

Modstandsbevægelsen

Modstandsbevægelsen havde hårdt brug for materialer i form af våben, sprængstof og radioudstyr. De ting, de havde, var meget primitive og utidssvarende, så man begyndte at sende materiel med engelske fly og kaste det ned med faldskærm forskellige steder i landet. Der var flere modtagergrupper, men tyskerne havde efterhånden opdaget, hvad der foregik, så man måtte finde andre transport-

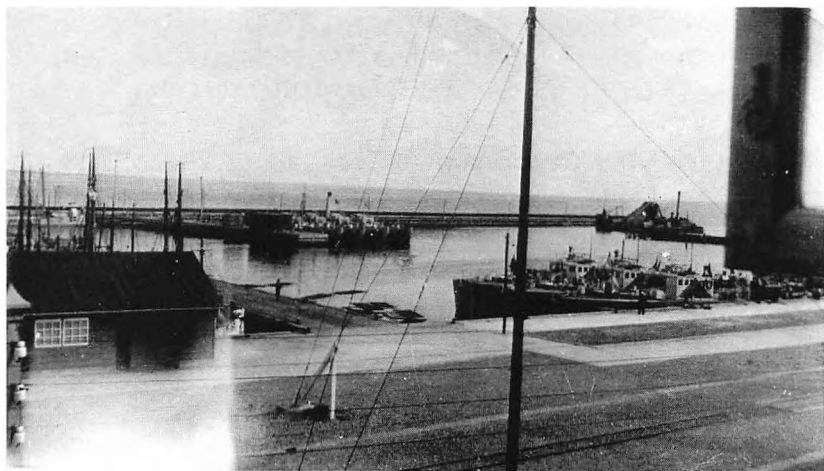
*Traditionelt kamoufleret bunker ved Thyborøn - i baggrunden ses Wassermann M radaren ved høfde 58.
Foto: Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre.*

Tyske minespecialister lægger miner ud på Harboøre Tange I 1944. Foto: Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre.

Alva Tøth går tur med sin dukkevogn - i baggrunden ses det tyske signal- og observationstårn samt sandsække langs diget. Foto: Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre

Tyske skibe i Thyborøn havn under krigen. Foto: Privateje

veje. Man havde prøvet flere muligheder bl.a. gennem Sverige, men det var ikke decideret våbentransport.

Jeg kan ikke fortælle i enkeltheder, hvad man smuglede eller i hvor store mængder, men under alle omstændigheder: hatten af for dem, der deltog, med livet som indsats for Danmarks befrielse. Der var også engelske motortorpedobåde, som sejlede gennem Skagerrak og Kattegat for at levere til forskellige skibe, eller man gik til Lysekil i Sverige.

Våbentransporter over Nordsøen

På højeste plan var man både i England og Danmark enige om, at der skulle våben over Nordsøen med danske fiskekuttere. Det var ikke mange transportere, der blev gennemført. Grunden var bl.a. de dårlige radiomodtagerforhold, der var i skibene under krigen, så man var meget afhængige af særmeldinger fra B.B.C. London over almindelige radioer i Danmark. Fiskerne modtog også oplysninger og ordre fra deres kontaktpersoner i land.

Der var jo mange ting, der skulle justeres, både hvem der skulle hvad, og hvor de skulle aflevere de ting, de havde med fra England, og det var aldrig i Thyborøn, for det var umuligt på grund af tyskerne. I Thyborøn havde modstandsbevægelsen fundet nogle kontaktpersoner, som så skulle udpege folk, som man var overbevist om, at man kunne stole på.

Deltagerne fra Thyborøn

De første, som sejlede våben med Thyborøn som mellemstation, var de to Frederikshavnerkuttere *Karl Akselsen* og *Robert Schou*, i Esbjerg var det *Anne Kristine* og *Vega* som lossede deres våben i Esbjerg. Jeg vil ikke gå i enkeltheder, for det er en lang historie, men det gør ikke de fire kutteres indsats mindre, men jeg vil holde mig til de folk, som tog sig af opgaven i Thyborøn.

Det var først sidst på efteråret i 1944, at Thyborønfishkerne kom ind i billedet. Det var ikke manglende vilje, men store kommunikationsvanskeligheder og efterårsvejret der

forhindrede, at man kom i gang. Det var først i januar 1945, at man var helt klar til at gå i aktion, og fik gennemført to transporter og var klar til flere, men så kom fredsbudskabet heldigvis.

Dem, der stod bag transporterne, var Toldstrup, som var chef for våbenedkastningerne i Jylland, Jørgen Jensen (pastor Kvist), Lonsdale (Oscar Dahl) som var flyveofficer i søværnet, samt den engelske ingeniør E. Blanner med flere.

Det var Harald Iversen, ejer af kutter L257 *Mary Iversen*, som var kontaktmænd i Thyborøn. Han havde fået tilsagn fra Børge Winkel, Marinus Petersen og Osvald Olesen, som var ejere af henholdsvis L253 *Kristian Winkel*, L231 *Vinga* samt L126 *Gadus*.

Det var en meget farlig mission at starte op, for det var jo mange mennesker, der skulle involveres, og der skete jo også det beklagelige, at to af besætningen på *Vinga*, lige før afgang, meldte fra af familiehensyn. Dem måtte man tale meget alvorlig med og fortælle, at den viden, de lå inde med var farlig, også for dem selv. Det var en skuffet Marinus Petersen, men man turde ikke begynde at hyre nye folk, så man nøjedes med de to kuttere.

Våbnene hentes

Selve opgaven var jo at hente våben og ammunition samt radioudstyr til modstandsbevægelsen. Udstyret lå i lukkede containere, som blev dækket af fisk og is, som så blev transporteret ind i Limfjorden, hvor de blev modtaget af modstandsfolkene.

Man havde også Lonsdale med ombord på L253 *Kristian Winkel*, han skulle tale med englænderne og med tilbage til Thyborøn.

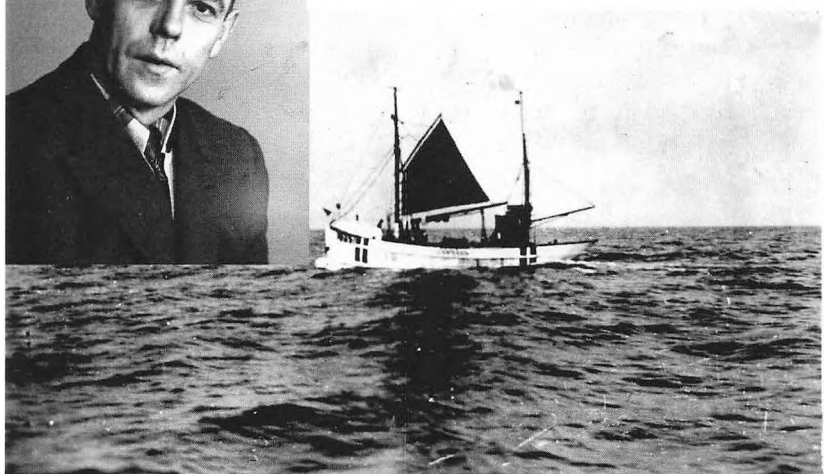
Selve ordrene om, hvornår og hvorhen man skulle, blev givet ved kodemeddelelser over den engelske radio B.B.C. Beskeden kunne f.eks. lyde som hilsen til Martin, det kunne betyde positionen, f.eks. Silver Pit, som var et af stederne, eller en hilsen til Jørgen, som kunne fortælle,

*Harald Iversen,
ejer af L257 Mary Iversen.
Foto: Privateje*

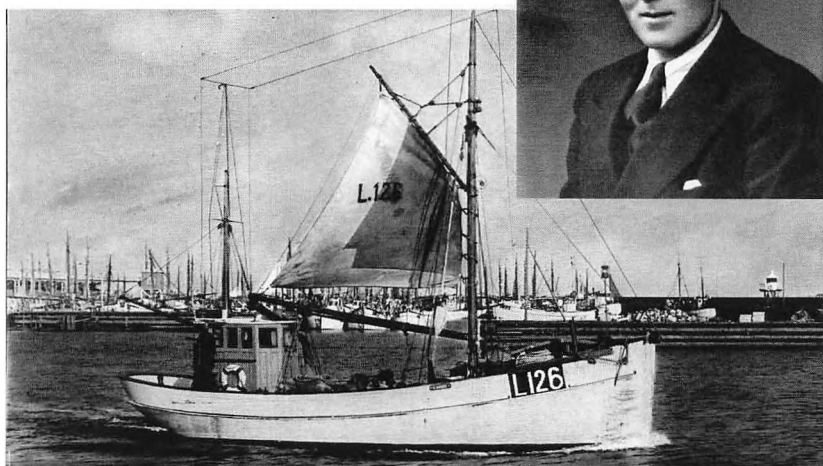
*Børge Winkel,
ejer af L253 Kr. Winkel.
Foto: Privateje*

*Marinus Petersen,
ejer af L231 Vinga.
Foto: Privateje*

*Osvald Olesen,
ejer af L126 Gadus.
Foto: Privateje*

om det var aflyst. Det store problem var, at der ikke var radiosendere ombord i kutterne, og modtagerne var små med en primitiv strømforsyning.

Vejret kunne også være et problem, for det er ikke nemt at ligge på siden af et andet skib, når søen er urolig, men det gik fint. Når man fik våben ombord, fik man også brændstof af englænderne, for det var jo en mangelvare for fiskerne.

Det store øjeblik var, når man kom i havn, hvordan blev man kontrolleret, og var der andre farer, der lurede? Der var ingen tvivl om udfaldet, hvis de blev taget, jeg kan jo bare henvise til *Hvidstengruppen*, som alle blev henrettet af tyskerne. Nu var kutterne lastet med våben fra englænderne og skulle så fortsætte fiskeriet nogle dage og afvente ordre om hjemsejlad.

Men i Thyborøn var stemningen ikke så gunstig. Der blev talt meget om de to kutteres rejse, og nogen mente endda, at de var tyskvenlige, fordi de havde så travlt med at komme ud at fiske. Kvist, der skulle holde øje med udviklingen, ventede nogle dage og skønnede, at der var faldet ro over havnen. Herefter sendte han besked til Toldstrup, som sendte over B.B.C, "hilsen til Island" så kutterne kunne søge til dansk havn.

Skærpet kontrol i havnen

Kort tid efter kom det imidlertid til en alvorlig skærpelse af den tyske kontrol med fiskefartøjerne.

Kutterne blev bogstaveligt talt ransaget, og en gennemgang af den art kunne de ikke stå for.

Harald Iversen fik fat på Kvist, der var taget til Aalborg, men da han vendte tilbage, lod det sig ikke gøre at standse kutterne. Harald Iversen tilbød at sejle ud med sin kutter *Mary Iversen* for at stoppe *Kristian Winkel* og *Gadus*.

Da de næste morgen gjorde klar til afgang, gav Harald Iversen, Kvist et skub i siden, og pegede ud mod havneindløbet, *Gadus* var på vej ind og *Kristian Winkel* ventede udenfor med *Lonsdale* ombord.

Der var truffet foranstaltninger til at sprænge *Gadus* i luften i tilfælde af opdagelse. Skete dette, og de hørte eksplosionen, skulle *Kristian Winkel* søge vestover.

Sikkert i land

I land var de ulykkelige. Pastor Kvist fortæller herom: *"Nu var der gjort, hvad der stod i menneskelig magt for at afværge en katastrofe, men alligevel var gode råd dyre. Råd var der, og det var at gå til ham, der har vej alle steder og ej fattes midler til at føre sine råd ud i virkeligheden, og det vidunderlige skete."* Kutterne landede i god behold, og man undgik den ransagning, som forudgående og efterfølgende både blev underkastet.

Ombord på kutterne vidste man intet om situationen ved kontrolstedet Da *Gadus* anløb broen, var der netop ankommet et nyt hold tyskere med en ny officer i spidsen. Der lå pighvarrer i lugekarmen, og Osvald kunne nok se, at officeren skævede langt til fiskene, *"det kan være at du vil have en, dem fanger vi så mange af."* Både officeren og soldaterne fik del i lokkemaden. Da officeren nu begyndte at lyse ned i lasten med sin lygte, spurgte Osvald, om de ikke skulle rigge en håndlampe til, for den gav mere lys, men da de begyndte at trække kablet op, sagde tyskeren, at det var lige meget, og det var lige det, man havde regnet med fra Osvalds side.

Kristian Winkel kom også let igennem, da den jo var makker med *Gadus*. De havde Lonsdale med ombord, han var skjult under den nederste køje, men hvis man havde kikket under dørken, havde man ikke kunnet undgå at se hans kedeldragt og bagdel. Det skete heldigvis ikke. Man havde aftalt, at hvis Lonsdale blev opdaget af en tysker, skulle vedkommende slås ned, og så skulle Lonsdale i land omgående.

Våbnene losses

Osvald var næppe kommet hjem til familien, da havnemesteren meddelte, at der var to tyske officerer, der ville tale med ham. Var de mon blevet angivet? Men heldigvis nej. Tyskerne havde hørt, at de skulle til Glyngøre for at

lande fisken. De ville gerne have 15 soldater og nogle kasser ammunition med til et forpostskib, som lå ved Rønne ud for Lemvig. Det var i orden på betingelse af, at der ikke blev lagt fiskerne hindringer i vejen, og der skulle være fri passage gennem Oddesund broen. Det gik alt sammen godt, tyskerne sejlede med og blev sat af på deres skib. Broen var oppe, da man nåede den, og fangsten blev uden problemer losset i Glyngøre.

Da godset skulle videre, havde tyskerne beslaglagt de biler, man skulle bruge. Kutterne blev nu dirigeret til Fur, hvor der lå nogle store dynger brunkul, som våbnene skulle gemmes i. Nogle tyske forpostbåde var i mellemtiden blevet forlagt til Fur, uden at modstandsbevægelsen var klar over det, så kutterne var lige ved at gå i løvens gab. Heldigvis blev der luftalarm, så tyskerne fik nok at se til, nu gjaldt det om at handle hurtigt. Godset blev på tipvogne kørt til en fabrik, hvor der lå flere brunkul, som de begravede våbnene i, man var færdige, da tyskerne vendte tilbage.

*Container med våben, ammunition og radioudstyr.
Foto: Frihedsmuseet, fotograf: G. Krogh*

Som en skinmanøvre satte man *Gadus* let på grund uden for havnen, tyskerne tilbød deres hjælp, men man havde fået en trosse over fra *Kristian Winkel* og vinkede afværgende til tyskerne.

Afsløring

Efter at besætningen havde været hjemme i et døgn, kom der besked om, at *Gadus* og *Kristian Winkel* skulle gå til havs øjeblikkeligt. Kutterne fik hverken is eller større mængde brændstof med. Harald Iversen havde fået besked om, at der var sivet noget ud om aktionen og tog selv til havs med *Mary Iversen*.

Få dage efter kom kapitulationen, men da var kutterne langt til havs og gik efterfølgende til England for at blive rigtigt orienteret. *Gadus* og *Kristian Winkel* blev tilbudt kr. 10.000 for hver last, de kom igennem med. Begge takkede nej, det var ikke det, der var deres ærinde.

Containere brugt til våbenedkastning fra fly og transporter over Nordsøen.

Foto: Frihedsmuseet

Sabotør Olesen

Om selve våbentransporterne er det først gået op for mig i en moden alder, at det var en meget farlig opgave, man havde påtaget sig.

I mit hjem og i vores omgangskreds og familie, hørte vi mange ting, men det var altid med et glimt i øjet, og jeg har aldrig hørt, at nogen har pralet eller sagt, at det var med livet som indsats. Jeg kan huske, at min far altid blev omtalt som sabotør Olesen i venners lag.

Jeg mindes også, at far fortalte, at de efter krigen blev inviteret hjem til en af de folk, som de samarbejdede med i forbindelse med transporterne. Det var en adresse et eller andet sted i Østjylland, og da de fandt stedet, var der ingen, der kendte noget til det, men så siger en af de lokale: *"Jamen, det er da præstegårdens adresse, hvad hedder jeres præst?"* sagde Thyborønboerne. *"Han hedder Kvist"* sagde manden, *"ja, vores mand hedder Jørgen Jensen, så det er ikke så godt"* sagde Thyborønboerne. De tog alligevel op til præstegården, og hvem stod smilende og tog imod, det gjorde Jørgen Jensen (Hans Kvist). *"I skal ikke være nervøse"* sagde han, *"for jeg lærte jo i Thyborøn, hvad der er jeres livretter"*, så der manglede ikke noget, hverken vådt eller tørt.

Der kom mange hyggelige mennesker på besøg de første efterkrigsår, men så bliver det hverdag igen. Der er mennesker, der aldrig glemmer. Jeg kan huske, at da mor døde, kom der kondolence brev fra Roskilde. Det var fra fru pastor Kvist, som i mellemtiden havde været bispefrue i mange år, men desværre nu var enkefrue. Far var stolt.

Da han døde og blevet begravet, og vi stod på kirkegården og kikkede på kransene, så vi, at der var en krans fra frihedskampens veteraner. Der var et flot bånd i røde, hvide og blå farver. Jeg har båndet endnu som et minde om nogen, der aldrig glemmer.

Hvad jeg kan fortælle om våbentransporterne er overleveringer og forskellige klip fra bøger og blade. Jeg var selv med, da far havde besøg af en journalist fra ugebladet

Hjemmet – det var en stor oplevelse. Jeg har bladene endnu og tager dem frem engang imellem for at læse om gamle dage.

Tyskerne forlader Thyborøn 7. maj 1945 - i klapvognen ses Margit Nielsen og ved siden af søsteren Alice Nielsen.

Foto: Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre

Eftertiden

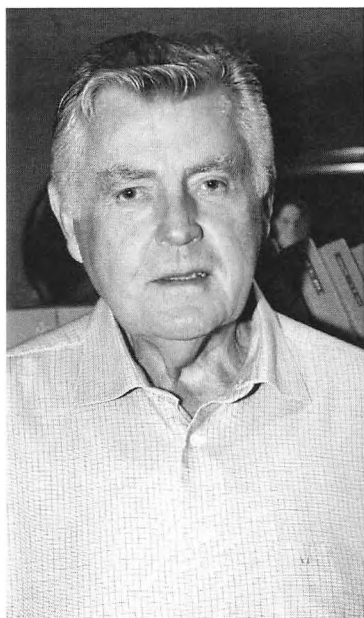
Der gik over 25 år før Alan Hjorth Rasmussen skrev sin beretning om Nordsøfiskerne og våbentransporterne over Nordsøen, men det skyldes nok også, at vestjyderne ikke er kendt for at bruge store ord om sig selv. Det var uden diskussion en stor hjælp for modstandsbevægelsen og en af de allerfarligste opgaver, som blev udført af danske modstandsfolk, og hvis ikke krigen var slut, var der blevet gjort klar til flere operationer med større både.

Jeg har selv mødt folk, som udtrykte deres stolthed over, hvad fiskerne havde udrettet og sagde, at i deres øjne, var det en flok hædersmænd, som man burde have påskønnet på lige fod med mange andre, men nu er det næsten for sent, for det er en uddøende race.

Jeg har valgt ikke at gå i detaljer, for det vil blive en lang historie, men de folk, som har kendskab til forholdene ombord på en kutter på ca. 25 tons for 60 år siden, ved, at det ikke var vild luksus på nogen måde.

Samtidig skal man have i tankerne, at det var en usikker tid, både for dem selv og deres familie.

Jeg vil slutte med at lade tankerne gå tilbage til krigsårene og sige tak, og ære dem, som deltog på forskellig vis og ofrede sig for, at Danmark atter kunne blive frit.

Christian Winkel Olesen

Bredgade 23, 7680 Thyborøn

Født den 7. september 1934 i Thyborøn, hvor han også har boet det meste af sit liv. Han har arbejdet i Thyborøn det meste af tiden, først som smed på havnen, og senere 27 år ombord på redningsskibet *Vestkysten*, som motorpasser. Han er nu pensionist, og hans store interesse for historie og gamle ting, har ført ham til Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre, hvor han bruger en del af sin tid som frivillig.

Om livet på Bøvling Klit og Mærsk-området i Fjaltring 1935 - 1955

- og hvordan det siden er gået med havet som nabo

Af Arne Lisby Kjær

Indledning

Om Bøvling Klit. Hvordan så der ud, og hvordan var levevilkårene på klitten for 60-70 år siden?

For mig hænger Mærsk-området syd for Fjaltring uløseligt sammen med *æ Klit*, som det i daglig tale hedder her. Den gamle sognegrænse til Bøvling lå ganske vist ca. 1,5 km syd for Mærsk ved *æ Fyvers hål* (Fjordhale), dvs. et par hundrede meter syd for det sidste sving på Torsmindevej før Fjaltring.

Som barn lærte jeg *æ Klit* at kende i høbjærgnings-tiden. Derfor bliver det også en fortælling om høbjærgning på *æ Klit*, som det foregik dengang. Græsset blev slået med en slåmaskine, som blev trukket af to heste. Alt afhængig af, hvor meget græs, og hvilken type græs der var, blev høet vendt, og det foregik med en håndrive. Der var og er stadig flere forskellige slags naturlige græsarter på engene. På de lavest bevoksede arealer, som i længere perioder stod under vand, kunne der være en græsart, som blev kaldt sylt. Den findes der dog næsten ikke mere af nu. Det var en næringsrig plante, som det var svært at lave godt hø af, hvis ikke det blev slæbt op og blandet med noget af det mere tørre græs, der var på de højeste og mest sandede arealer. Her groede en strid og tør græsart, som det var svært at styre, bare det blæste lidt. Når høet skulle stakkes, kom vi børn ind i aktiviteterne.

Dagen i forvejen var vognene rigget om til høstvogne. *Æ skrav* (høstladet) var lagt på de stive og høje kasse vogne, der havde store, jernringebelagte træhjul, der var noget over en meter i diameter.

Mor var fra morgenstunden i gang med middagsmaden, der som regel var pandekager. De blev pakket i en hækse, så de kunne holdes varme. Der var lavet rødgrød, som tillige med mælk i krukker eller kander blev pakket i en riskurv. Der blev også smurt mellemadder og lavet saftvand, som kom i kurven. Når man var færdig med stald arbejdet blev hestene spændt for vognene. Og hesteriven, som skulle med, blev spændt efter en vogn med et stykke reb. Vognens bagsmæk var fjernet og rivens stænger blev stukket op under æ *skrav*.

Der var en gylden regel dengang, at der af sikkerhedsmæssige grunde altid skulle være en voksen person til stede på en gård. Ofte var der også tøjrede kalve på marken, der skulle flyttes og vandes. Det samme gjaldt kørerne, hvis de ikke gik i en indhegning.

Under krigen/besættelsen var det umuligt at få hegnstråd til reparation og nødvendig udskiftning, så kørerne kom igen mange steder i tøj på marken. Der blev efterhånden også færre kører, da der næsten ingen gødning og slet ingen olieker kunne købes, var der ikke længere foder til så mange dyr. Enghøet var derfor i krigsårene et værdifuldt foderemne til kreaturerne.

Det var som regel vor mor, der med de mindste søskende, blev hjemme. Resten af husstanden med tjenestepige, -karl og -dreng, store børn og vor far steg på vognene og drog af sted. Vi havde en lille times kørsel ud til vores *klitskyvt*. Hjemturen med læs tog godt og vel en times tid. På klitten ejede man ikke en mark, det var en *skyvt* (skifte). Jeg ved ikke, om det er rigtigt, men jeg gætter, at betegnelsen har sin oprindelse tilbage i landsbyfællesskabets tid, før der blev foretaget en matrikulering. Dengang brugsretten til markerne gik på skift.

Vi havde som regel et par føl, som ikke kunne være fra moren en hel dag, så de skulle jo med og løb løst ved siden af eller efter køretøjerne. Der var jo langt mellem bilerne dengang, så bilisterne måtte tilpasse deres kørsel efter al anden trafik på de lokale veje. Men under besæt-

telsen anlagde tyskerne nogle minefelter langs vejen syd for Mærsk, og da blev det nødvendigt at tøjre føllene ved siden af deres mor.

Denne indledning fortæller noget om forholdene på landet dengang, og at høbjærgningen på klitten var arbejde kombineret med en udflugt.

Men hvordan så her så ud dengang?

Mærsk-området

Et område syd for Fjaltring umiddelbart før klittangen, Bøvling klit, blev opgivet i 1952 og er siden gået i havet. Hvis vi begynder ved Tuskjær, så lå Tuskjær Redningsstation lige vest for Tuskjær, i dag Kulturcenter Tuskær. Redningsstationen blev etableret i 1848, som den anden redningsstation ved den jyske vestkyst. I 1936 blev den flyttet til dens nuværende placering på Rubyvej, hvilket jeg svagt kan huske.

Igennem Mærsk-området løb en bæk, og vest for den og syd for vejen lå tolderboligen, som var ejet af staten og udlejet til privatbolig. Dengang og helt frem til 1969 var der ansat en lokal toldassistent, hvortil strandfogederne skulle anmelde i land drevet fortoldningspligtigt gods.

For 100 år siden og længere tilbage i tiden, da der var mange strandinger og forlis, drev der også en hel del varer ind, der skulle fortoldes. Dengang var tolden en væsentlig del af statens indtægter, og ind imellem var stort set alle varer, der passerede landets grænser, belagt med toldafgifter. Jeg mindes kun en enkelt gang, at jeg har hørt om afgifts- og toldningspligtige varer, det var to 600 liters ankre med vin og rom, der i 1947 var drevet ind i Kristen Sønderbys stranden ved Mærsk. Toldbetjenten havde flagstang med splitflag og skulle flage på alle offentlige flagdage, men har al den tid jeg kan huske varetaget embedet fra egen bolig. Den sidste toldkontrollør i Fjaltring var Peder Madsen, Nørremark, og på landkort fra den tid står der toldsted i stedet for ejendommens navn.

Da redningshuset også skulle flage på offentlige flagdage, kunne vi altid på disse dage se to højste splitflag.

Efter tolderhuset lå Mærsk Kro på nordsiden af vejen. Den var ejet af Johanne og Evald Kielsholm. Det var en pæn, stråtækt bygning, som i dag ville være registreret som en bevaringsværdig bygning. Den blev drevet uden spiritusbevilling efter ejernes eget ønske. Efter krigen blev der indrettet værelser i loftsetagen, og her var sommer gæster på kroferie.

Vest for kroen lå Peder Høgs hus, som var en ret gammel, stråtækt bygning med to lejligheder. Der var nogen, der kaldte manden Peder Høker. Om det var fordi, han drev smugkro, hvad han vitterlig gjorde, eller fordi der engang har været høkerforretning der, ved jeg ikke. Kr. Pedersen Ruby, Sdr. Sønderby købte huset, rev det ned og byggede i 1943 et nyt på stedet. Lidt længere vest herfor lå der et lille hus, hvor Anne Dahl boede de første år, jeg husker. Huset blev senere købt af Kristen Sønderby, der ejede gården Sønderby i Fjaltring, hvorefter der boede forskellige lejere i det. - endelig havde autoforhandler Vulkan Knudsen, Holstebro et sommerhus ved foden af dæmningen. Lige nord for dette, satte tyskerne efter besættelsen d. 9.april 1940 en barak til kystvagten. Barakken blev dog fjernet igen efter kapitulationen.

Bøvling Klit

På stækningen fra Mærsk til Thorsminde var der i alt 10 beboelseshuse, der alle havde et mindre udhus til lidt husdyrhold og fiskeredskaber. Husene lå med enkelte undtagelser øst for klitvejen, så de var fri af dæmningen og klitsandet.

Klitvejen fra Mærsk og på den første stykke mod syd gik vejen ved foden af dæmningen, som dengang lå ca. 400 m vest for den nuværende dæmning. På den første strækning var der en ret god vej, dernæst et par km med meget havsand, der var blæst ind over vejen. Det var en sej strækning på hjemvejen med hølæsset, hvor hestene ofte kom til at svede.

*Klitvejen fra Fjaltring til Thorsminde omkring 1930. TV ser man Peder Brødtrangs ejendom med klitskolen i baggrunden.
Foto: Bøvling Sognehistoriskarkiv*

Når vi godt og vel havde passeret Fjordshale, kom vi frem til det første hus på klitten. Belliggheden har omtrent været på linje med afvandingsdæmningen og det sommerhus, der nu ligger der. I de første år, som jeg erindrer, boede familien Emil Kristiansen her, og de ældste af deres børn gik i Fjaltring skole.

Lidt længere mod syd længere væk fra diget, var vejen mere fremkommelig. Det var dog ikke en anlagt vej, men kun en simpel markvej, hvor der nok somme tider var fyldt havgrus i de største huller, men der blev ikke foretaget egentlig vejvedligeholdelse, idet vejen formentlig har været en privat fællesvej, som kommunen ikke skulle vedligeholde. Der var ofte nogle store huller, som man skulle se at slippe udenom på hjemvejen med hølæsset, hvis man ville undgå at vælte med læsset. Mange kuske, som kørte hø hjem fra klitten, har prøvet at vælte med læsset.

Når vi havde passeret Rådden Strøm og næsten var kommet ud til Klægodde Strøm - det er der, hvor den sydlige grænse for fuglebeskyttelse reservatet går - kom det næste hus. Her boede Peder Brødtrang med sin familie. Han hed ikke Brødtrang, men Jensen og havde fået kalde-navnet fra Brødtrang i Møborg, hvor han var født.

Et par km længere mod syd kommer vi til Langodde Strøm. Her lå Bøvling Klitskole ved foden af dæmningen. Skolelæreren hed Sjørring, og han var gift med Else, der var datter af sognefoged og strandfoged Ole Jespersen, Fjaltring. Skolen blev lukket i 1935, hvorefter børnene fra Klitten kom til Thorsminde Skole, og deres lærer flyttede med. Emil Kristiansen lejede derefter skolen til bolig. Siden var det nordligste hus ikke beboet, og efter få år var det kun en ruin.

Øst for vejen lå Stinne og Jens *Fræsens* (Frederiksen) hus. Fræsen var en stilfærdig mand, som nok gerne engang imellem ville have et par dramme. Stinne var derimod nok det modsatte. Der gik vedholdende rygter om, at Fræsen var smidt ud af huset, og boede i deres redskabs- og fårehus de sidste år inden fraflytningen. Forfatteren Alfred Chr. Vestergård, der i 1920erne var lærer ved Fjaltring Skole, skrev nogle drengebøger samt nogle noveller til en årlig Landmandsalmanak, hvor der blandt lokalbefolkningen var genkendelige modeller. Ikke mindst klitboerne blev brugt som modeller især Stinne og Fræsen, der som Sesel og Laj var ret genkendelige.

Næste hus var beliggende ved Tranholm Strøm. Her boede Kr. Brændgaard Kristensen. Lidt længere fremme kom vi til Harald Kristensens hus. Harald havde to søstre boende i Fjaltring. De var koner i henholdsvis Ø. Kjær og Højmark. En bror var rutebilchauffør og boede på Bøvlingbjerg.

Så var vi næsten fremme ved vores *klitskyvt*, og her kom vi til Lisbeth og Karl (*Hork*) Niensens ejendom, som lå vest for vejen. De havde en islænderhest og en jumbe. Et par gange om året havde de ærinder på Bøvlingbjerg. På hjemvejen holdt de ind hos os, hvor der kom kaffe på bordet. De havde også en ko og en kalv, nogle får samt en del fjerkræ.

Flere af de andre klitboere havde ligeledes en ko og nogle får, og alle havde noget fjerkræ. Derudover drev de fjordfiskeri og jagt. Flere af kvinderne tjente en skilling ved at lægge læs, når der blev kørt hjem af det stakkede hø, så kunne landmændene nøjes med, at en person skulle af

sted efter høet. Lisbeth (Karl Niensens kone) havde også en lille indtægt som fårehyrde. Vi havde en halv snes får, der med lammene blev læsset på vogne og kørt på klitten omkring første maj. Fårene var tøjret indtil alle var færdige med høbjergningen, hvorefter de gik frit omkring sammen med Lisbeth og Karls egne får, og undertiden også andres fåreflokke. Hvis ikke der kom snestorm forinden, blev fårene først hentet hjem kort før

Stinne og Jens "Fræsen" (Frederiksen)
ved deres guldbryllup i 1936

jul. Lisbeth kendte alle fårene og deres lam, så det var ikke nødvendig at mærke dem. Og fårene kendte hende, hun kunne altid kalde sine egne og vores får til sig.

Harald Kristensen samt Peder Chr. Mikkelsen, der boede nærmere Thorsminde, var strandfogeder. Harald havde dog hverken heste eller vogn, men det havde Peder Chr. Mikkelsen, som så kørte strandingsgodset i Haralds strandlen op for ham.

Der var fra vores kliteng ca. tre km til Thorsminde. På den sidste strækning var der yderligere tre huse/ejendomme samt et forladt, sammenfaldende hus, der lå lidt syd for Karl Nielsens. De tre huse var ejet af Ejnar Ivar Kristensen, Peder Chr. Mikkelsen og Niels Peder Outsens.

P.C. Mikkelsens hus var i forhold til de andre huse på klitten ret iøjnefaldende. Det var en noget højere rødstensbygning med rødt cement- eller tegltag, som formentlig har været ret ny dengang. P. C. Mikkelsens hus blev flyttet ind øst for den nye vej, og ligger der endnu, ejes af sønnesønnen, som også hedder P. C. Mikkelsen.

*Et typisk hus på klitten, nok et af de lidt bedre. Det er det 5.hus fr. nord og tilhørte Cille (Cecelie) og Chr. Brændsgaard .
Foto: Bøvling Sognehistoriskarkiv*

Selv når man ser det med datidens øjne, levede de dengang meget spartansk på klitten. Der var, som flere andre steder i Vestjylland, ikke elektricitet på klitten, og flere klitboere havde langt til frisk drikkevand. Man kom hurtigt til vand, når man gravede en brønd, men det var brakvand. Både mennesker og dyr har åbenbart vænnet sig til det, og kunnet tåle det. En brøndborer kunne dog som regel finde frisk vand i 8-10 meters dybde, og nogle af klitboerne havde da også en boring, man pumpede af. Der er i øvrigt flere steder så meget tryk på vandet, at det kan løbe oven ud af borerøret på de laveste steder. Der har på den måde været lavet en del vandingssteder til kreaturer. Det har i mange år fungeret godt, indtil der i Bøvling og Nees blev startet mange vandingsmaskiner, så gik trykket af "springvandene" på klitten. Derfor får de kreaturer, der nu går i de 6 indhegninger mellem afvandingdiget og Klægodde Strøm, kommunalt drikkevand.

Posten blev leveret fra det daværende Fjaltring Postkontor. Et postbud havde ruten Sønderby (i dag Tuskærvej), Mærsk og Klitten, og han klarede ruten på cykel alle hverdage. Med tiden blev der et rimeligt godt cykelspor ved siden af vejen på det meste af strækningen.

Ligesom på landet i øvrigt var der på klitten børnerige familier. Der var mange drenge fra klitten, som i sommerhalvåret og undertiden hele året tjente i Fjaltring og samtidig gik i skole der. Mange af dem fortsatte som tjenestekarle i Fjaltring efter konfirmationen, indtil de var gamle nok til at komme på havet og fiske.

Efter anlæggelsen af Thorsmindeslusen i 1929 og en fiskerihavn på fjordsiden, kom der et opsving i fiskeriet fra Thorsminde. I forhold til nutidens fiskekuttere var det små både, man havde dengang. Sluseportens størrelse begrænsede bådenes størrelse, men i forhold til kystfiskeri, hvor bådene blev sat ud fra den åbne strand, var det et stort fremskridt at kunne sejle fra og lægge til ved en kaj med både, der var væsentligt større.

Højbjergningen foregik således dengang

En hest blev straks spændt for riven, og der hvor græsset var så kort, at det kneb at samle det med heste riven, tog et par personer fat med håndriverne. Derpå skulle slæbet klargøres. Det var som regel karlens job at slæbe de sammenrevne høstrengene sammen. Slæbet var en 3½-4 m lang planke, man havde med. Et langt stykke tov blev med enderne fastgjort i hver sin ende af planken. Midt på tovet blev der med en lille meters afstand lavet to knuder. Herefter blev en hest spændt for med en skagle (rebene som går på hver af hestens sider til seletøj) bag hver af knuderne. Nu var man klar til at slæbe det sammenrevne hø sammen. Kusken skulle stå på planken, og her var det bedst at have blødt fodtøj på, eller bare tæer, for man var nødt til at krumme tæerne foran plankens kant og blive stående på planken, for at få noget hø slæbt sammen. Her skulle vi ikke være ret gamle, før vi kunne gavne lidt. Jo flere der stod på planken og forhindrede at høet gled over, jo mere fik vi med i hvert slæb. Det sammenslæbte hø blev herefter sat i stakke, og det øverste af stakken skulle lægges med omhu således, at det ikke tog vand i regnvejr. De to vogne, vi havde med, blev læsset inden man afsluttede stakningen, og læsset blev snøret med tøjreb to gange på langs og med et tyndere svøbereg 6 - 8 gange på tværs. Det var nødvendigt, fordi høstråene var korte, og det nysamlede hø var ofte vildt, dvs. glat og løst. Hvis ikke høet blev bundet godt til vognen, ville der med den ujævne vej ikke være meget på vognen, når vi kom hjem. Skulle man være uheldig at vælte med læsset, var det med 1-2 personers støtte muligt at køre det op igen uden at foretage en omlæsning, hvis høet vel at mærke var bundet godt til vognen.

Der var og er stadig en del Neesboere, som ejer parceller på den sydligste del af Klitten ved Bletholm. Jeg kan huske, at de sejlede høet over til Nees i nogle store fladbundede både. Høet blev stakket på stativer. Stakkene blev lavet i en størrelse, så fire mand kunne bære dem ud på skibet og sætte dem i land igen ved Nees. Her blev høet

læsset på vogne og kørt hjem på gårdene. Man havde store sejl til bådene og var derfor påpasselig med at hente høet hjem, når der var vestlige vinde.

Ved middagstid blev der som sædvanlig holdt en pause, hvor den varme mad blev spist. Midt på eftermiddagen tog vi kurven med de medbragte mellemmadder, og gik ind til Lisbeth og Karl Nielsen, der havde lavet kaffe til os. En kaffe der smagte lidt anderledes end hjemme, fordi den var lavet på brakvand.

Ny anlægslov

Ved anlægsloven af 1. maj 1941 besluttede Folketinget, at der skulle anlægges et nyt, tilbagerykket dige på Thorsmindetangen. Samtidig blev der givet bemyndigelse til ekspropriation af de nødvendige arealer, og senere på sommeren blev der holdt åstedsforretning med afgivelse af erstatningstilbud. Det medførte, at samtlige huse på Bøvling Klit skulle fjernes. Det fremgår af en liste over samtlige tilkendte erstatninger, at der ikke er udbetalt erstatninger for ruinen af det nordligste hus og for Fræsens hus. Stinne og Fræsen var flyttet til Holstebro forinden, og huset, der var meget simpelt, har måske været så værdiløst, at staten ikke har villet betale for det. Da deres navne ikke findes på erstatningslisten, har de enten aldrig ejet noget jord eller solgt det inden, der var åstedsforretning. Der er heller ikke givet erstatning til det forladte hus syd for Karl Niensens ejendom. Husejerne på Klitten ejede i nogle tilfælde ikke den grund, som deres hus stod på, og der var vist heller ikke altid en lejekontrakt. Man havde bare fået lov til at sætte et hus på en i øvrigt værdiløs, sandet plet.

Tilbagerykning ved Mærsk området

Der var tidligere bygget 5 høfder syd for Mærsk (syd for Fjaltring) ud mod Bøvling Klit. De havde romertal numrene fra I til V. Anlægsloven fra 1941 bestemte, at det tilbagerykkede dige kun skulle gå til nævnte høfdegruppe, dvs. lige forbi sognegrænsen mellem Bøvling og Fjaltring. Da høfdegruppen (I til V) bevirkede en mindre kyst

nedbrydning på både nord- og sydsiden, blev Vandbygningsvæsnet hurtigt klar over, at situationen var uholdbar. Man stoppede vedligeholdelsen af høfderne, og med en ny anlægslov blev det besluttet, at indrykke diget på linje med det nye dige på Thorsmindetangen, og alle bygninger vest for bækken - undtagen tolderhuset - blev eksproprieret i forsommeren 1952. Dermed opgav man i realiteten Mærsk-området.

Vest for Mærsk kro lå Peder Høgs hus, som var en ret gammel, stråttækt bygning med to lejligheder. Der var nogen, der kaldte manden Peder "Høker". Om det var fordi, han drev smugkro, hvad han vittterlig gjorde, eller fordi der engang har været høkerforretning der, vides ikke.

Redningsstation Tuskjær er den anden af de to første stationer, der blev oprettet i Danmark.

I 1848 opførtes bådehus, og den første redningsbåd og raketapparat anskaffedes.

I 1936 blev rednings stationen flyttet til den nuværende placering på Rubyvej, hvor der i dag er museum for redningsstationen.

Og hvordan er det så gået med havet som nabo op til i dag

Tolderhuset, der var et af de sidste huse i Mærsk-området, blev nedrevet efter stormen i november 1981. I de følgende år skete der en kraftig indskæring i området syd for Høfde Q i Fjaltring. Så kraftigt, at der til sidst var fare for, at Mærskdiget fra 1952 skulle blive bagskåret. Derfor besluttede man i 1973 - 74 at bygge et stormflods-dige, der skulle sikre mod en bagskylning til Nissum Fjord og ødelæggelse af Ramme å afvandingsanlægget med tilhørende pumpestation.

Befolkningen i de truede områder vidste ikke noget om de fremtidige planer, før områdets lodsejer blev inviteret til et møde i Fjaltring Forsamlingshus af amtmand Back. Her blev der orienteret om opkøb af området vest for Rubyvej og en lige linje derfra over til Tuskærvej, samt området syd for Tuskærvej og vest for Torsmindevej. Dette møde blev holdt i 1973, og der blev herefter fremsendt pristilbud til lodsejerne. Ejerne af Sdr. Sønderby og Tuskjær på Tuskærvej og Dalgård på Rubyvej gjorde opmærksom på, at deres eksistens som landmænd ville være umulige, hvis næsten al tilliggende jord blev solgt fra bygningerne. Herefter måtte amtmand Back tage en ny forhandlingsrunde med de tre ejere og det bevillende ministerium. Ejeren af Nørremark (Kjeldbjergvej 34), hvis bygninger også lå i det opkøbte område, ønskede dog ikke at sælge bygningerne til den tilbudte pris.

Hektarprisen var efter daværende forhold ikke høje, men man købte det areal, der var på matrikelkortene, altså det som var på kortet, da man sløjfede høfderne syd for høfde Q, uanset at noget af det var opslugt af havet eller dækket med sand. Betalingen af købet skete i 1974, og herefter byggede Kystinspektoratet stormflods-diget, der blev anlagt fra havdiget, hvor Torsmindevej svinger mod nordøst længere ind i landet og op til Mårupgårdvej. Her endte man i kote 5, svarende til daværende højde på havdigerne. Sandet man brugte til anlægget af diget blev

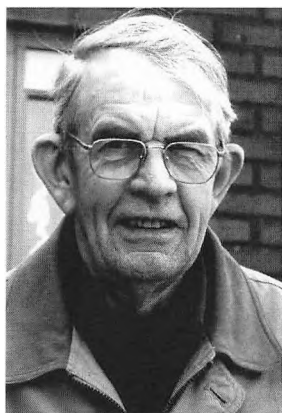
hentet med lastbiler fra Nørre Bjerg i Trans.

De tre gårde, der blev berørt af jordkøbet, stod nu tilbage. Fjaltring Trans beboerudvalg fik råderet over dem og i løbet af kort tid flyttede det grønlandske teater, der senere blev til Tuukkaq Teatret, fra Holstebro, ind i gården Dalgaard. Tuskjær og Sdr. Sønderby blev brugt til lidt af hvert i nogle år, bl.a. bofællesskab. I 1986 overtog Elin Nilsson Tuskjær og opbyggede det nuværende Kulturcenter Tuskær.

Området administreres af Skovdistrikt Klosterheden. Herunder hører også den nedlagte redningsstation Tuskjær på Rubyvej.

Siden har man ved hjælp af nye kystsikringsmetoder holdt kysten, så havet ikke længere truer baglandet.

*Hvor intet andet er anført tilhører billederne
Fjaltring Trans Lokalarkiv*

Arne Lisby Kjær

*Vestermøllevej 4a, Fjaltring
7600 Lemvig*

er født 1931 på gården Sdr. Lisby i Fjaltring, som han selv ejede fra 1960 til 2000.

Han har altid interesseret sig for historien og det samfund han har været en del af, hvilket medførte, at han i en årrække var medlem af Ringkøbing Amtsråd og Lemvig Byråd.

Arkivsamvirket i Lemvig Kommune

Vi er i Lemvig Kommune i alt 14 lokalhistoriske arkiver, som alle er etableret i perioden fra 1970 – 2004.

Arkivsamvirket er paraplyorganisation for de 14 arkiver. Lemvig Bibliotek har gennem alle årene været en naturlig ledelse og samarbejdspartner.

I styrelsen for arkivsamvirket er der 6 valgte arkivmedarbejdere, en repræsentant fra Familie- og Kulturudvalget og bibliotekschefen, som også er leder af Arkivsamvirket.

Det var i efteråret 2005 vi begyndte at arbejde hen mod en mere fælles struktur og organisation i et arkivsamvirke. Efter rigtig mange møder – også med kommunen – kunne vi afholde stiftende generalforsamling i Arkivsamvirket med godkendelse af vedtægter den 9. maj 2007.

Vi besluttede, at arkiverne skulle registrere i det edb-baserede registreringsprogram Arkibas. Det betyder bl.a., at vi kan hjælpe hinanden med registreringerne.

I alt er vi 75-76 frivillige og ulønnede arkivmedarbejderfordelt på de 14 arkiver.

Vi afholder erfaringsudvekslingsmøder og kurser for arkivmedarbejderne med henblik på at opnå en nogenlunde ensartet måde at registrere og arkivere på.

Vores hjemmeside er: www.lemvighistorie.dk - herfra kan der bl.a. søges i vore registreringer i Arkibas.

I Arkivsamvirket vægter vi lokal forankring højt. Vi arrangerer aktiviteter enten ude omkring eller på arkiverne, og vi forsøger at afspejle mangfoldigheden i samfundet til gavn for borgere i kommunen og øvrige interesserede.

Ib Brændgaard Jensen
(Fmd. fra starten til 2012)

De 14 lokalarkiver i Lemvig Kommune

Adresser, kontaktpersoner og åbningstider
se www.lemvighistorie.dk

Bonnet Lokalarkiv

Bøvling Sognehistorisk forening og arkiv

Dybe-Ramme Lokalarkiv

Fabjerg Lokalhistorisk Arkiv

Fjaltring-Trans Lokalarkiv

Flynder Sognearkiv

Gudum Sognearkiv

Lemvigegnens Lokalhistoriske Arkiv

Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre

Lokalhistorisk Arkiv for Klinkby og Omegn

Lomborg-Rom Lokalhistorisk Arkiv

Møborg Lokalhistorisk Arkiv

Nees-Skalstrup Lokalarkiv

Nørre Nisum Lokalarkiv

Register omfattende personer stednavne og emne

A. C. Westergaard, 62
Alice Niel, 55
Alva Tøth, 45
Ane Toft Pedesen, 8-29
Anne Dahl, 60
Anne Kristine (kutter), 46
Anne Marie Christensen, 7
Anne Marie Mathiesen, 7
Arne Lisby Kjær, 70
Asboe (kutter), 43
Balleby Kammersgaard, Christian, 25
Besættelsen, 41-56, 58, 60
Blanner, E., 47
Brændgaard Kristensen, Kr., 63
Brændsgaard, Cecilie (Cille), 64
Brændsgaard, Chr., 64
Brødtrang, Peder, 62
Brøndboring, 65
Bunkere, 44
Børge Winkel, 47, 48
Bøvling Klit, 57-70
Bøvling Klitskole, 61, 62
Cecilie (Cille) Brændsgaard, 64
Chr. Brændsgaard, 64
Christensen, Anne Marie, 7
Christian Balleby Kammersgaard, 25
Christian Winkel Olesen, 56
Dahl, Anne, 60
Dahl, Oscar, 47
Dalgaard, 69, 70
Diger, 69
Ekspropriation, 67-69
Else Vrist, 17
Emil Kristiansen, 61
Evald Kielsholm, 60
Fiskekuttere, 47-53
Fiskeri, 42-43, 65
Fjaltring, 57-70
Fjaltring Postkontor, 65
Fjordhale, 57, 61
Frederiksen ("Fræsen"), Jens, 62, 63, 67
Frederiksen, Stinne, 62, 63
Fårehold, 63-64
Gadus (kutter), 47, 49-53
Grummesgaard, Jens Christian, 24
Hans Christian Pedersen, 8-39
Hans Kammersgaard, se Hans Christian Pedersen
Hans Olesen Kammersgaard, 26
Hans Kvist, 47, 50-54
Hans Christian Pedersen, 8-39
Hansen, Peder, 26-27
Hansine Kirkeby Jensen, 16,
Harald Iversen, 47, 48, 50-53

Harald Kristensen, 63, 64
Harboøre Tange, 44
Horsens Statsfængsel, 33-34
Hygum præstegård, 10, 15
Hygum sogn, 7
Højbjergning, 57-59, 62, 63, 66
Høfder, 67-68
Høgh, Peder, 60, 68
Ib Noe, 7, 40
Iversen, Harald, 47, 48, 50-53
Jenny Kammersgaard, 39
Jenny Sværke, 7, 25
Jens Frederiksen ("Fræsen"), 62, 63, 67
Jens Christian Grummesgaard, 24
Jens Kristian Kirkeby, 12
Jens Peder Hansen Kammersgaard, 38, 39
Jensdatter, Margrethe, 11-12
Jensdatter, Sidsel, 12
Jensine Kirkeby Jensen, 16
Jensen, Jørgen, 47, 54
Jensen, Peder (Brødtrang), 62
Johanne Kielsholm, 60
Jørgen Jensen, 47, 54
Kammersgaard, Christian Balleby, 25
Kammersgaard, Hans, se Hans Christian Pedersen
Kammersgaard, Hans Olesen, 27
Kammersgaard, Jens Peder Hansen, 38, 39
Kammersgaard, Jenny, 39
Kammersgaard, Mette Kirstine, 25
Kammersgaard, Over, 7, 18
Karl Akselsen (kutter), 46
Karl Akselsen (kutter), 46
Karl Nielsen, 63, 67
Kastbjerg Madsen, Marie, 7
Kielsholm, Evald, 60
Kielsholm, Johanne, 60
Kirkeby, Jens Kristian, 12, 26
Kirkeby, Sine (Jensine), 36
Kirkeby Jensen, Hansine, 16
Kjær, Arne Lisby, 70
Klitskolen, 61, 62
Klitvejen, 61-64
Klægodde Strøm, 62
Knudsen, Vulkan, 60
Klitskolen, 61, 62
Klitvejen, 61-64
Klægodde Strøm, 62
Knudsen, Vulkan, 60
Kr. Brændgaard Kristensen, 63
Kr. Pedersen Ruby (Sdr. Sønderby), 60
Kristen Sønderby, 59, 60
Kristensen, Ejnar Ivar, 64
Kristensen, Harald, 63, 64
Kristensen, Kr. Brændgaard, 63
Kristiansen, Emil, 61
Kvist, Pastor Hans, 47, 50-54

L126 Gadus, 47, 49-53
 L231 Vinga, 47, 49
 L253 Kristian Winkel , 47, 48, 50-53
 L257 Mary Iversen, 47, 48, 50-53
 Langodde Strøm, 62
 Laurids Pedersen, 13
 Lindballe, Peder, 20, 21
 Lisbeth, Nielsen, 63, 67
 Lisby, Arne Kjær, 70
 Lonsdale, 47, 50-53
 Mads Olesen, 43
 Madsen, Marie Kastbjerg, 7
 Madsen, Ole Christian, 7
 Madsen, Peder (Nørremark), 59
 Margrethe Jensdatter, 11-12
 Margrethe Nielsen, 55
 Marie Kastbjerg Madsen, 7
 Marie Møllerup, 7, 25
 Marinus Petersen, 47, 49
 Mary Iversen(kutter), 47, 48, 50-53
 Mathiesen, Anne Marie, 7
 Mette Kirstine Kammersgaard 25
 Marie Møllerup, 7, 25
 Marinus Petersen, 47, 49
 Mary Iversen(kutter), 47, 48, 50-53
 Mathiesen, Anne Marie, 7
 Mette Kirstine Kammersgaard, 25
 Mette Nikolajsdatter, 9-15
 Mette Pedersen, 12-14
 Mikkelsen, Peder Chr.,64
 Miner, 42, 44, 59
 Modstandsbevægelsen, 43-56
 Møllerup, Marie, 7, 25
 Mord, 7-40
 Mærsk Kro, 60
 Mærsk-diget, 69
 Mærsk-området, 59-60
 Mørklægning, 41
 Niels Peder Outsen, 64
 Nielsen, Alice, 55
 Nielsen, Karl, 63, 67
 Nielsen, Lisbeth, 63, 67
 Nielsen, Margrethe, 55
 Nikolajsdatter, Mette, 9-15
 Noe, Ib, 7, 40
 Nørremark, 69
 Ole Christian Madsen, 7
 Olesen, Christian Winkel, 56
 Olesen Kammersgaard, Hans, 27
 Olesen, Mads, 43
 Olesen, Osvald, 47, 49, 51
 Oscar Dahl, 47
 Osvald Olsen, 47, 49, 51
 Outsen, Niels Peder, 64
 Over Kammersgaard, 7, 18

Pastor Kvist, 47, 50-54
Peder Hansen, 26-27
Peder Høgh ("Høker"), 60, 68
Peder Chr. Mikkelsen, 64
Peder Jensen (Brødtrang), 62
Peder Lindballe, 20, 21
Peder Madsen (Nørremark), 59
Pedersen, Ane Toft, 8-29
Pedersen, Hans Christian, 8-39
Pedersen, Laurids, 13
Pedersen, Mette, 12-14
Pedersen Ruby, Kr. (Sdr. Sønderby), 60
Petersen, Marinus, 47, 49
Paakjær, Vester, 8, 22
Radarer, 44
Rationering, 42
Robert Schou (kutter), 46
Ruby, Kr. Pedersen (Sdr. Sønderby), 60
Rådden Strøm, 62
Sabotør Olesen, 54
Sdr. Sønderby, 69, 70
Sidsel Jensdatter, 12
Signalårn, 45
Sine (Jensine) Kirkeby, 36
Sjørring, 62
Smugkroer, 68
Stinne Frederiksen, 62
Stormflodsiger, 69
Strandfogeder, 64
Sværke, Jenny, 7, 25
Sønderby, Kristen, 60
Thyborøn, 41-56
Toft Pedersen, Ane, 8-29
Toldsteder, 59
Toldstrup, 47, 50
Tranholm Strøm, 63
Tuskjær, 59, 69, 70
Tuskjær Redningsstation, 59, 68
Tuukkaq Teatret, 70
Tyske skibe, 45
Tøth, Alva, 45
Vandbygningsvæsenet, 68
Varemangel, 42
Vega (kutter), 46
Vester Paakjær, 8, 22
Vrist, Else, 17
Vulkan Knudsen, 60
Våbentransporter, 46-56
Wassermann M radaren, 44
Westergaard, A. C., 62
Winkel, Børge, 47
Winkel Olesen, Christian, 56

Indhold:

Et tragisk mord i Hygum Sogn 1872
- og hvordan livet gik for den unge gerningsmand.
Af Ib Noe

Thyborøn under besættelsen
Dagligliv og våbentransport
Af Christian Winkel Olesen

Om livet på Bøvling Klit og Mærsk-området i Fjaltring
1935 - 1955
- og hvordan det siden er gået med havet som nabo
Af Arne Lisby Kjær

Arkivsamvirket i Lemvig Kommune

